

การอภิปรายผลการศึกษาศิลปะบน เหนียงบ้านล้านนา

การอภิปรายผลการศึกษาศิลปะบน เหนียงบ้านล้านนา บทสะท้อนภูมิปัญญาชาวบ้านและการเปลี่ยนแปลง คณะผู้วิจัยอภิปรายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ดังนี้

การอภิปรายรูปแบบและเนื้อหาของศิลปะบน เหนียงบ้านล้านนาด้านคำ

คำว่าวรรณกรรมล้านนา แบ่งได้ 2 ชนิด คือ คำวธรม เป็นคำที่แต่งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนา คือให้พระใช้เทศน์ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เนื้อหาของคำวธรมมักเป็นเรื่องชาดก หรือนิทานธรรม และคำวขอ เป็นคำที่แต่งขึ้นเพื่อเล่าเรื่องราวต่าง ๆ อาจเล่ากันภายในครอบครัวเพื่อความบันเทิงหรือสอนลูกหลาน นอกจากนั้นยังเล่ากันในงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ หรือ งานศพ เนื้อหาของคำวขอ มักเป็นเรื่องนิทานพื้นบ้านทั่วไป

คำวขอเป็นวรรณกรรมที่เพิ่งเกิดใหม่ของล้านนา เล่นหา บุญรักษ์ ศึกษาและสันนิษฐานว่า คำวขอทั้งหมดของล้านนา คงแต่งขึ้นในช่วงเวลา ตั้งแต่ พ.ศ. 2300 - 2470 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรล้านนา พ้นจากอำนาจการปกครองของพม่า ทำให้วัฒนธรรมต่าง ๆ ของล้านนาได้รับการฟื้นฟู

นอกจากคำว่าวรรณกรรมล้านนาแล้ว คำวยังเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้แต่งคำวก้อม คำคำวคำเครือ คำวไซ คำวรำ คำวธรม (ดูรายละเอียด บทที่ 4) จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า คำวในฐานะที่เป็นวรรณกรรมล้านนาได้ลบลบตาของการเป็นศิลปะบน เหนียงบ้านของชาวล้านนาลง โดยในระยะเวลาที่คณะผู้วิจัยทำการศึกษา ไม่ปรากฏว่ามีการแต่งคำวธรม และคำวขอใหม่ ๆ ขึ้นมาเลย นอกจากนั้นยังไม่มีคนนำเอาคำวธรม หรือคำวขอที่เคยมีในอดีต มาเล่ากันภายในครอบครัว หรือในงานเทศกาลต่าง ๆ แต่ถ้าพิจารณาว่าในฐานะคำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งวรรณกรรมจากการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า มีการนำเอาคำประพันธ์ในรูปแบบของคำวมาใช้แต่งคำวรำ ซึ่งคำวรำเป็นคำวที่พรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ คล้ายกับจดหมายเหตุ

คำว่ารำที่แต่งขึ้นในปัจจุบัน ยึดถือฉันทลักษณ์แบบเดิมอย่างเคร่งครัด การยึดถือฉันทลักษณ์อย่างเคร่งครัดนี้ ส่วนหนึ่งมาจากการที่มีการก่อตั้งชมรมฟื้นฟูวิถีล้านนา เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2527 ชมรมฟื้นฟูวิถีล้านนาพยายามฟื้นฟูวินัยประเพณีเก่าของล้านนา โดยฉันทลักษณ์ที่ชมรมฯ พยายามฟื้นฟู คือ ฉันทลักษณ์การแต่งคำวเพลงพระยาพรหมโวหาร ซึ่งมีฉันทลักษณ์ ดังนี้

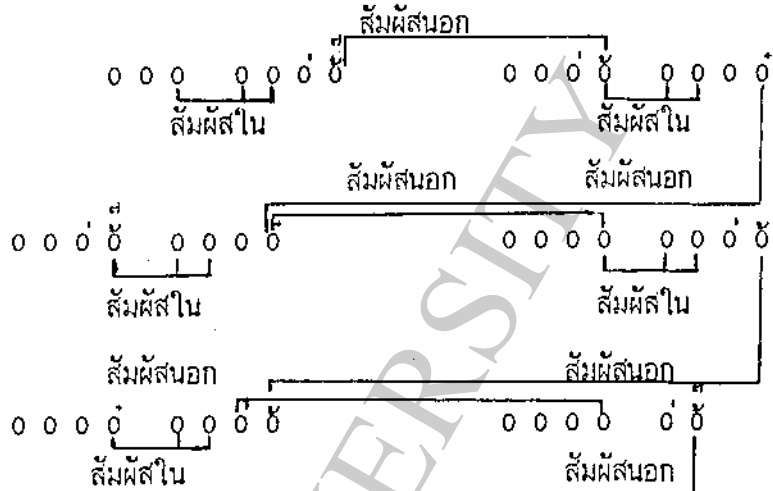
PAYAP UNIVERSITY

แผนผังการแต่งคำว ของล้านนาไทย แบบพระยาพรหมโวหาร

จากประธานชมรมฟื้นฟูล้านนาไทย (หนานค้องแก้ว)

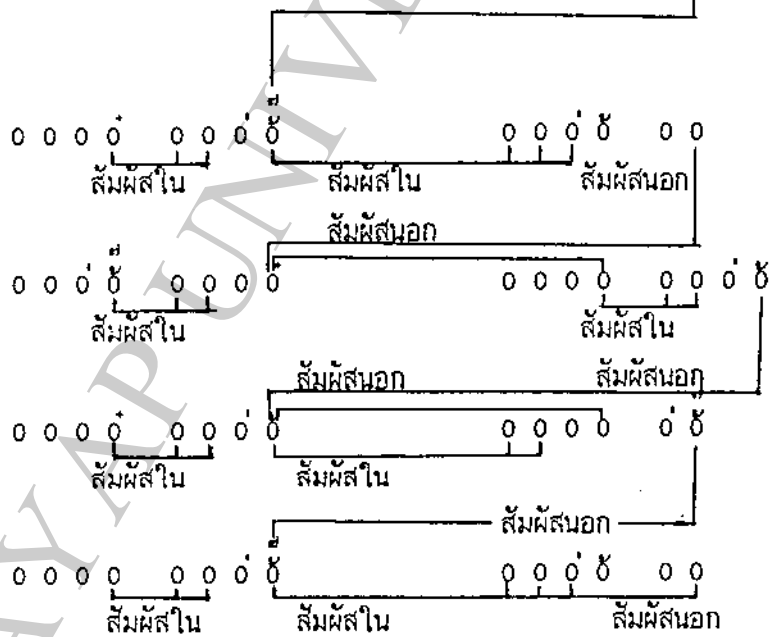
บทที่ 1 มี 11 วรรค

ใช้แต่งคอนซันตันเรื่อง
เรื่องหนึ่งใช้แต่งกรงเคียว

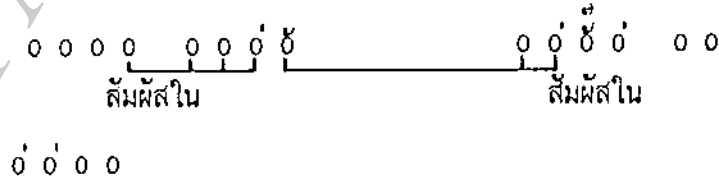
บทที่ 2 มี 10 วรรค

ใช้แต่งต่อจากบทแรก
ไปเรื่อย ๆ จนจบ
เนอความ

บทที่ 3 มี 7 วรรค

ใช้แต่งตอนจบ
เรื่องหนึ่งใช้แต่งหนึ่งครั้ง

0 0 0 0

เนื้อหาของคำวราที่แต่งโดยศิลปินล้านนา ที่คณะผู้วิจัยศึกษา สามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 กลุ่ม นั่นได้แก่ คำวราที่เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนศีลธรรม คำวราพรรณานาความรัก และคำวราที่แต่งขึ้นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เนื้อหาของคำวราทั้ง 3 กลุ่มสะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งคำวราในปัจจุบัน แต่งคำวราขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เพื่อเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ได้แก่ คำวราที่เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนศีลธรรมและคำวราที่แต่งขึ้นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม คำวราที่เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนศีลธรรมนั้น ผู้แต่งนำวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของล้านนา อาทิเช่น เรื่องความกตัญญู ความซื่อสัตย์ การไม่ล่วงละเมิดในกาม มาใช้เป็นประเด็นหลักในการอบรมสั่งสอน ส่วนคำวราที่แต่งขึ้นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นคำวราที่ผู้แต่ง แต่งขึ้นด้วยปัจจัยหลักกัน จากสถาบัน หรือองค์กรต่าง ๆ ภายในสังคมที่จัดให้มีการแต่งคำวราในเรื่องต่าง ๆ เช่น การป้องกันโรคเอดส์ การอนุรักษ์แม่น้ำปิง การอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงคือ ต้องการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการตระหนักถึงปัญหาโรคเอดส์ หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม และในขณะเดียวกันก็ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์รอง คือ เป็นการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมบ้านล้านนาคำวราไว้ด้วย

2. เพื่อเป็นสื่อแสดงความรัก และความผิตหวังที่พลาครัก ได้แก่ คำวราที่เกี่ยวกับการพรรณานาในเรื่องความรัก พรรณานาคามติดถึงคนรัก รวมทั้งความเจ็บช้ำน้ำใจเมื่อถูกคนรักทอดทิ้ง

คำวราที่แต่งขึ้นตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นี้ ปัจจุบันมีน้อยกว่าคำวราที่แต่งด้วยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ทั้งนี้เหตุผลอาจเนื่องมาจาก ผู้แต่งคำวราส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนและผู้อาวุโส คำวราที่แต่งตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ซึ่งเป็นคำวราที่เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนศีลธรรมและคำวราที่แต่งขึ้นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม จึงทำให้ผู้แต่งมีแรงบันดาลใจในการแต่ง เพราะเป็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับวัย และคนวัยกลางคนและผู้อาวุโส สามารถเขียนคำวราได้อยู่แล้วโดยไม่ต้องเล่าเรียน จากการสัมภาษณ์ศิลปินด้านคำวราของคณะผู้วิจัย พบความจริงว่า ศิลปินด้านคำวราทุกคนที่คณะผู้วิจัยศึกษา อายุมากกว่า 50 ปี จากคำบอกเล่าของศิลปิน การแต่งคำวราและการอุ้คำวาคำเครือเป็น เรื่องปกติธรรมดาของคนล้านนา โดยเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ในหมู่บ้านชนบทของเชียงใหม่ ยังมีประเพณีการเฝ้าสาว คณะผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ประเพณีการเฝ้าสาวของล้านนาเป็นประเพณีที่มีบทบาทสำคัญต่อการคงอยู่ของคำวราเป็น

อย่างมาก โดยจากการศึกษาพบว่า ในประเพณีการแห้วสาว หมู่ ๗ มักไปกันเป็นกลุ่ม ขณะเดินทางก็มีการร้องเพลงประกอบกับการเล่นดนตรีพื้นเมือง คือสะล้อ หินเปี้ยะ และซิ่ง ไปด้วย เมื่อไปถึงบ้านสาวที่ตนพึงใจ หมู่ก็จะเริ่มทักทายและเกี้ยวพาราสี ด้วยคำกล่าวคำเกร้อที่ไพเราะ สละสลวยด้วยถ้อยคำภาษาที่สอคล้องกัน ซึ่งสาวก็จะโต้ตอบมาด้วยคำกล่าวคำเกร้อเช่นกัน นอกจากนี้ ตอนลากลับจากบ้านสาว หมู่ ๗ ยังมอบจดหมายรักที่เขียนสารภาพความในใจของตนทิ้งไว้ให้สาวอ่านด้วย นั่นคือ คำว่าไซ

คำว่าจึงอยู่ในวิญญานและวิถีชีวิตของผู้คนล้านนาในอดีต และสืบทอดมาถึงคนในวัยกลางคนและอาวุโสของล้านนาปัจจุบัน ในขณะที่คำว่าที่แต่งด้วยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความรัก ผู้แต่งส่วนใหญ่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ผู้แต่งเหล่านี้ นำแรงบันดาลใจจากประสบการณ์จริงของตนเอง ที่ยังหนุ่มยังสาว ต้องเผชิญกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักมาแต่งคำว ซึ่งผู้แต่งต้องมีความรู้เรื่องฉันทลักษณ์ของคำว โดยการเล่าเรียนและหัดแต่งตามศิลาป็นรุ่นก่อน ๆ ผู้แต่งต้องมีใจรักศิลปะด้านนี้อย่างแท้จริง จึงสามารถแต่งได้และเลือกเอาศิลปะด้านนี้เป็นเครื่องสะท้อนประสบการณ์ชีวิตของตนเอง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้คำวที่แต่งด้วยวัตถุประสงค์ข้อนี้มีน้อยกว่า เพราะจำนวนผู้คนหนุ่มสาวที่สนใจคำว และสามารถแต่งได้มีน้อยกว่าคนวัยกลางคน และผู้อาวุโส

การอภิปรายรูปแบบและเนื้อหาของศิลปะบันเทิงพื้นบ้านด้าน เพลงซอ

เพลงซอ เป็นศิลปะบันเทิงพื้นบ้านของล้านนา ที่มีรูปแบบและเนื้อหาอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของล้านนา รูปแบบหรือฉันทลักษณ์ของ เพลงซอทำให้เกิดการเรียงร้อยถ้อยคำที่สละสลวย ขณะเดียวกันก็สามารถสื่อความหมายและแสดงความรู้สึกได้ชัดเจน รูปแบบของ เพลงซอจะสอดคล้องกลมกลืนกับเนื้อหาที่แสดงวิถีชีวิตชาวบ้านล้านนา คติความเชื่อของล้านนาแจ่มชัดขึ้น รูปแบบและเนื้อหาจะประสานเป็นหนึ่งเดียวกันท่ามกลางของคนศรีล้านนา คือ ปี่ ทำให้เพลงซอมีเสน่ห์ของตัวเอง เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคำากับเพลงซอ เพลงซอสามารถคงสภาพและคำเนียบบทบาท อยู่ในสังคมล้านนาอย่างสม่ำเสมอไม่ค่อยขาดช่วงนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สาเหตุประการหนึ่งอาจเนื่องมาจาก เพลงซอ เป็นศิลปะบันเทิงที่มีชีวิตจิตใจช่วย มีเสียงเครื่องดนตรีประกอบ ทำให้สามารถถ่ายทอดเนื้อหาและเรื่องราวของผู้คนได้อย่างน่าสนใจ นอกจากนี้การมีเสียงดนตรีเป็นองค์ประกอบช่วยให้เกิดความมีชีวิตชีวาเพิ่มเติมขึ้นมาจากการอ่านคำวรรณคดีแล้ว เพลงซอยังมีความดึงดูดใจในวิธีการนำเสนอ ในการแสดงเพลงซอที่เป็นการขอกู่การโต้ตอบโดยอาศัยไหวพริบปฏิภาณของช่างซอ เป็นการเพิ่มเสน่ห์ให้เพลงซอ ทั้งนี้เนื่องจากขณะที่ซอโต้ตอบกันนั้น นอกจากการนำเสนอด้วยวาจาที่เปลี่ยนแปลงเป็นทำนองซอ ทำนองต่าง ๆ ละเอียดลึกลับเสียงปี่แล้ว การนำเสนออีกรูปแบบหนึ่งที่ช่างซอนำเสนอควบคู่ออกมาด้วย คือ การนำเสนอด้วยกริยาท่าที ช่างซอหญิงและช่างซอชาย ขณะที่ซอคู่กันนั้น ช่างซอทั้งคู่จะแสดงท่าทาง หยอกล้อ ตักพ้อต่อกันด้วยความเนื้อหาของเพลงที่กำลังซอ

จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยรูปแบบหรือฉันทลักษณ์ของ เพลงซอ เป็นการประพันธ์ด้วยการใช้ฉันทลักษณ์ของคำทำให้มีเนื้อหาที่สัมผัสคล้องจองกันอย่างไพเราะและเมื่อถูกนำเสนอด้วยการเพิ่มการอ่านด้วยทำนองซ้ำ เร็วสลับกันประกอบกับเสียงดนตรีด้วยแล้วทำให้ เพลงซอ เป็นศิลปะบันเทิงที่สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้ชมผู้ฟัง เนื้อหาของ เพลงซอ แบ่งได้ 2 แบบ คือ

1. เนื้อหาที่คงที่ หมายถึง เนื้อหาที่มีการวางเรียงของถ้อยคำไว้ตายตัว ช่างซอเวลานำไปใช้จะเปลี่ยนแปลงถ้อยคำบางส่วนเท่านั้น เช่นในบทไหว้ครู บทกล่าวววยพร บทกล่าวลา เป็นต้น ช่างซอจะเปลี่ยนถ้อยคำโดยระบุชื่อบุคคล วาระโอกาส หรือสถานที่เข้าไปในเนื้อหาหลักที่มีอยู่นั้น

2. เนื้อหาที่แต่งขึ้นใหม่ หมายถึง เนื้อหาที่ช่างขอใช้ปฏิภาณ ไหวพริบ ของตนเองแต่งขึ้นมาใช้ขอเป็นคราว ๆ ไป โดยนำเหตุการณ์ปัจจุบันมาแต่งเป็นบทร้อง ซึ่งเนื้อหาส่วนนี้จะแตกต่างกันไป

เนื้อหาแบบที่ 2 ของเพลงข่อนี้ ทำให้ศิลปินเท็งพินบ้านค้ำนเพลงขอ สามารถสร้างความทันสมัยและดึงดูดความสนใจจากผู้คนที่ผ่านไปมาได้ ประกอบกับในการแสดงเพลงข่อยังมีเครื่องดนตรีคือ ปี่ และส่วนประกอบที่สำคัญของการแสดง ผนวกเข้ากับท่วงทำนองของเพลงขอที่ท่งทำนองช้าและทำนองเร็วที่เปลี่ยนแปลงไปตามเนื้อเรื่อง

ศิลปิน เท็งพินบ้านค้ำนเพลงขอจึง เป็นศิลปินเท็งที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสะท้อนสภาพของสังคม - วัฒนธรรมของล้านนา เพลงขอ เป็นศิลปินเท็งที่มีบทบาทต่อผู้คนและสังคมล้านนาคั้งแต่อดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การอภิปรายรูปแบบและเนื้อหาของศิลปะบันเทิงพื้นบ้านด้านเพลงพื้นเมือง

เพลงพื้นเมืองตามที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพบว่า เพลงพื้นเมืองเป็นศิลปะบันเทิงพื้นบ้านที่มีรูปแบบเฉพาะของตนเอง ฉันทลักษณ์ของเพลงพื้นเมืองเป็นฉันทลักษณ์ที่ยึดถือเป็นรูปแบบในการประพันธ์เพลงพื้นเมืองมาตั้งแต่อดีต เนื้อหาของเพลงพื้นเมืองเป็นการพรรณนาความเป็นจริงของสังคม รวมทั้งแสดงอารมณ์ความรู้สึกของศิลปินผู้ประพันธ์ เพลงพื้นเมืองเป็นศิลปะบันเทิงพื้นบ้านที่ค่อนข้างมีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบและเนื้อหาไปตามยุคสมัยค่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับคำวและเพลงช่อ

อย่างไรก็ตามเพลงพื้นเมืองคือ ศิลปะพื้นบ้านประเภทหนึ่งของล้านนา เพียงแต่ว่ารูปแบบและเนื้อหาเปลี่ยนเป็นรูปแบบและเนื้อหาที่เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมของล้านนาที่เป็นสังคมเมือง ความเป็นวิถีชีวิตพื้นบ้านของเพลงพื้นเมือง จึงกลายเป็นวัฒนธรรมเมือง เนื้อหาของเพลงพื้นเมืองจึงเป็นการแสดงค่านิยม เป้าหมายชีวิตและวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมล้านนาสมัยใหม่

เพลงพื้นเมืองปัจจุบันศิลปินประพันธ์ขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้คือ

1. เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของล้านนา ทั้งด้านวิถีการดำเนินชีวิต ค่านิยมและภาษา ศิลปินเพลงพื้นเมืองประพันธ์เพลงพื้นเมืองขึ้นมาเพื่อแสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมล้านนา
2. เพื่อถ่ายทอดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมล้านนาปัจจุบัน โดยอาศัยสื่อบันเทิงแขนงนี้ ซึ่งส่วนใหญ่ศิลปินที่ประพันธ์มักแอบแฝงการเสียดสี เยาะเย้ย หรือแฝงอารมณ์เชิงตลกขบขันไว้ด้วย

รูปแบบของเพลงพื้นเมืองที่คณะผู้วิจัยทำการศึกษา พบว่า รูปแบบดั้งเดิมตามฉันทลักษณ์ลดน้อยลง รูปแบบใหม่ที่มีการนำเอาบทพูดมาแทรกกับฉันทลักษณ์แบบกลอนแปด เริ่มเป็นที่นิยมกันมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจาก แรงบันดาลใจของศิลปินผู้ประพันธ์เพลงพื้นเมืองมาจากการพบเห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายสับสนมากขึ้นตามอิทธิพลจากส่วนกลางและประเทศโลกตะวันตก ที่สั่งผ่านเข้ามา ยังสังคมล้านนา ทำให้ศิลปินไม่อาจใช้บทประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์ที่สละสลวยเพียงอย่างเดียวในการถ่ายทอดปรากฏการณ์เหล่านั้นให้เห็นจริงได้มากเท่ากับการนำเอาบทพูดมาบรรยายผสมด้วย เพื่อสะท้อนความจริงของสังคมล้านนาให้เห็นชัด

เมื่อเนื้อหาของเพลงพื้นเมืองเปลี่ยนแปลง เป็นมีการแทรกบทพูดดังนี้ ทำให้ความสำคัญ
ของท่วงทำนองเพลงลดน้อยความสำคัญลง ความเข้าใจ รวมทั้งความตั้งใจของผู้ฟังเพลงพื้นเมือง
อยู่ที่บทพูดหรือบางเพลงเป็นบทสนทนามากกว่าจะอยู่ที่ทำนองเพลง ตัวอย่างเพลงพื้นเมืองที่มีบทสนทนา
ดึงดูดความสนใจผู้ฟังเพลง อาทิเช่น

บุญทามือถือ

เทพธิดา ปัญญาภควะ

บ้านนอกบ้านนาดีสวนดีน่าเป็นดีจ้ดสรร
นายทุนเอาเงินใส่พานเงินหมั้นเงินปันบักคนใจ
เงินแสนเงินล้านสนุกเบิกบานสำราญจ่ายใจ
มั่งมีเป็นเศรษฐีใหม่จะมาจะไปบักอ้อโอบโอบ

(บทพูด)

เศรษฐีบ้านนาป้อเลี้ยงบุญทาร่ำรวยมีเงิน
ไปไหนสบายเหลือเกินสนุกเพลินเพลินจำเรียวหัวใจ
ผัวอยู่ในเวียงจะอยู่กับเมียโอรหาคันโค
อู้กันทันอกทันใจจะมาจะไปอู้จำพาที

(บทพูด)

ป้อเลี้ยงบุญทาวจะไปจะมากำก่า (แต่) มือถือ
อวคเอนซื่อเป็นรำลือ บุญทามือถือวางมาคู้ดี
เปื้อนฝูงมีไหนติดต่อเร็วไวอู้ให้อู้ดี
วางฟอร์มเตะจู้ยแต่มีบุญทาเศรษฐีเป็นมือถือ

(บทพูด)

เศรษฐีบุญทาเมื่อถึงเวลาน้ำตาไหลนอง
บมีแล้วเน่อเงินทองเมียซำจ่องหงเล่นจู้เป็นลือ
ป้อเลี้ยงบุญทาวนั้นผ่านมาบ้อมมือถือ
ไปไหนครางค้ายซื่อ ๆ เป็นยี่คมือถือ บักโอะโหล

(บทพูด)

การอภิปรายภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้าน

คำว่า เพลงขอ เพลงพื้นเมือง เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะเป็นการบอกเล่า ถ่ายทอด ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ และ วัตถุประสงค์ ของสังคมล้านนา

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้านของล้านนาทั้ง 3 ประเภท เป็นวิธีการถ่ายทอด ภูมิปัญญาออกมา ในรูปแบบของการปั้นเชิงที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของศิลปะปั้นเชิงทั้ง 3 ประเภท

จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย ศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้านล้านนา ทั้ง คำว เพลงขอ และเพลง พื้นเมือง มีรูปแบบฉันทลักษณ์ในการประพันธ์ของตัวเองที่แตกต่างกันไป และมีทำนองในการอ่านและ ขับร้องอย่างไร้เพราะ ดังนั้นกล่าวได้ว่า ศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้านล้านนาเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านล้านนาอยู่แล้ว ในตัวของศิลปะนั้น ๆ เอง เพราะศิลปะปั้นเชิงเป็นการแสดงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ศิลปะปั้นเชิงแต่ละบทหรือ แต่ละชิ้นที่แต่งขึ้นเป็นเครื่องสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้ง ความรู้สึก อารมณ์และความต้องการ ร่วมของผู้คนในสังคมล้านนา นอกจากนี้การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนาที่ปรากฏอยู่ในศิลปะปั้นเชิง พื้นบ้าน ตามแนวคิดเกี่ยวกับบริบท หรือภาวะแวดล้อม (Context) ของศิลปะปั้นเชิงที่ศึกษา ศิลปะปั้นเชิง พื้นบ้านทั้ง 3 ประเภท แสดงภูมิปัญญาของชาวบ้านล้านนาได้อย่างดี บริบทหรือภาวะแวดล้อมตามแนว คิดของ มาลินอสกี (Malinowski) หมายถึงภาวะแวดล้อมของความเป็นจริงในวัฒนธรรม ซึ่งภาวะ แวดล้อมมีได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ กิจกรรม ความสนใจ จริยธรรม และค่านิยมทางสุนทรีย์ แนว คิดเกี่ยวกับบริบท หรือภาวะแวดล้อมทางคติชนวิทยาของศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้านนี้ คณะผู้วิจัยได้นำมาอภิปราย ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้านดังนี้

ศิลปะปั้นเชิงพื้นบ้าน เป็นการสื่อความหมาย การสื่อความหมายนี้เป็นการสื่อความหมายที่ เป็นกระบวนการของการสื่อความหมายที่ไม่ได้สนใจเฉพาะเนื้อหาของศิลปะ แต่สนใจเหตุการณ์ที่มีการ แสดงและการสื่อความหมายของศิลปะด้วยกระบวนการสื่อความหมายจึงนับตั้งแต่ ใครคือผู้แสดง(who) ศึกษาสิ่งที่แสดง (what) เวลาและโอกาสที่แสดง (when) สถานที่แสดง (where) สาเหตุที่ก่อให้เกิด การแสดงนั้น ๆ (why) แสดงอย่างไร (how) และการแสดงนั้นเป็นการแสดงให้ใครชม (to whom)¹

¹แดน เบ็น-เอโมส. นำสู่คำจำกัดความของคติชนและการศึกษาคติชนวิทยาในภาวะแวดล้อมที่ แท้จริง (กรุงเทพฯ : พิมพ์ พิมพ์ฐาน ศิลปวัฒนธรรม, 2531), หน้า 48 - 61.

การอภิปรายคำวในกระบวนการสื่อความหมาย

จากการศึกษาคำว คณะผู้วิจัยพบว่า ผู้แต่งคำวและผู้เล่าคำวในปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้มีการศึกษา กลุ่มชาวบ้านคือผู้อาวุโส (ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย) ที่สามารถอ่านออกเขียนได้และเคยมีชีวิตวัยหนุ่มอยู่ในสังคมล้านนา สมัยที่คำวยังมีบทบาทอยู่มากในสังคมล้านนา คือ เมื่อประมาณ 20 - 30 ปี ที่ผ่านมา กลุ่มผู้มีการศึกษา คือ คนรุ่นหนุ่ม อายุประมาณ 30 - 45 ปี คนกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มคนที่มีแนวคิดอนุรักษ์ต้องการรักษาศิลปะบันเทิงพื้นบ้านไว้ โดยพยายามศึกษาและฝึกหัดแต่งคำว ผู้แต่งคำวและผู้เล่าคำวกลุ่มแรกที่เป็นผู้อาวุโสนั้น เป็นชาวบ้านที่ดำเนินชีวิตปกติธรรมดาทั่วไป ประกอบอาชีพทำนา - ทำไร่ บางคนเป็นช่างไม้ ช่างก่อสร้าง โดยไม่มีใครประกอบอาชีพเกี่ยวกับการแต่งคำว หรือการเล่าคำวเป็นอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว ปัจจุบันศิลปินผู้แต่งคำวและผู้เล่าคำวกลุ่มนี้ แต่งคำวเมื่อเกิดอารมณ์สุนทรีย์เป็นแรงบันดาลใจ ในการแต่ง ส่วนใหญ่เป็นการแต่งแล้วเก็บไว้ไม่ค่อยได้มีการนำออกเล่าหรืออ่าน นอกจากทราบว่ามีใครประกวดคำว ก็จะนำคำวที่แต่งไว้มาซักเกลาส่งเข้าประกวด และมีศิลปินผู้แต่งคำวบางท่านไม่ได้แต่งคำวเก็บไว้ แต่จะแต่งคำวเมื่อทราบว่ามีใครประกวดคำว ที่น่าสนใจคือ ศิลปินผู้แต่งคำวกลุ่มนี้สามารถนำข้อมูลที่ทันสมัยมาแต่งเป็นเรื่องราวได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภัยแล้ง การอนุรักษ์ต่าง ๆ และโรคเอดส์ จากการศึกษาคำวพบว่าข้อมูลต่าง ๆ ศิลปินผู้แต่งมักนำมาจากการดูข่าวทางวิทยุ โทรทัศน์เป็นส่วนใหญ่ โดยนำมาเรียบเรียงแต่งเป็นคำวตามฉันทลักษณ์ของคำวที่ตนถนัด เขียนอยู่แล้ว ส่วนศิลปินผู้แต่งคำวและผู้เล่าคำวกลุ่มที่ 2 ที่เป็นคนรุ่นหนุ่มสาว ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญา ประกอบอาชีพรับราชการและอาชีพอิสระต่าง ๆ อาทิเช่น เป็นครู เป็นเจ้าของร้านขายของชำ เป็นนายหน้าขายที่ดิน เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มที่ 1 คือไม่ได้ยึดอาชีพการแต่งคำวหรือการเล่าคำวเป็นอาชีพหลัก ศิลปินผู้แต่งและผู้เล่าคำวกลุ่มนี้มีแรงบันดาลใจในการแต่งคำวจากการรับรู้และตระหนักสถานการณ์สังคม และนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมมาแต่ง เป็นคำวด้วยใจรักและเก็บไว้อ่านในกลุ่มเพื่อนร่วมงาน หรือสมาชิกในครอบครัว และเมื่อมีการจัดประกวดคำวก็จะนำผลงานของตนเข้าร่วมประกวดด้วย

ในด้านของสิ่งที่แสดง คำวเป็นศิลปะบันเทิงที่แสดงการใช้ถ้อยคำ ภาษาล้านนาแสดงความรู้สึก และทัศนคติ ทำหน้าที่ของชาวบ้านล้าชานาคอบปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการแต่ง

คำว่านั้น ๆ เช่น ภาวะการเกิดการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ภาวะความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นกับ
ลำน้ำปิง อันเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันเนื้อหาของคำที่คณะผู้วิจัยศึกษาเป็น
เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมสั่งสอน และปลูกฝังจิตสำนึกด้านศีลธรรม และด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
เนื้อหาของคำดังกล่าวนี้ สามารถสะท้อนเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคม นอกจากนั้นยังแสดงระดับของ
การตระหนักและการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อสังคมล้านนา

จากแนวคิดของ Audre Malraux¹ เสนอว่าความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปะกับสังคมอาจ
เป็นความสัมพันธ์โดยตรงไปตรงมา คือ สะท้อนเหตุการณ์จริงที่ปรากฏอยู่อย่างตรงไปตรงมา หรืออาจ
มีความสัมพันธ์ทางอ้อม คือ สะท้อนเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่อย่างห่างไกลความเป็นจริง เนื้อหาของคำ
ที่คณะผู้วิจัยศึกษาจัดว่าเป็นศิลปะที่สะท้อนสังคมอย่างตรงไปตรงมา โดยมีการบรรยายพฤติกรรมและ
เหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างมีจังหวะลีลาคล้องจองกันตามฉันทลักษณ์การประพันธ์คำ

ในด้านการใช้ภาษาคำที่แต่งในปัจจุบันนำภาษาล้านนาที่ทันสมัยมาใช้มากขึ้น และการแต่ง
คำวโดยใช้ภาษาล้านนาดั้งเดิมลดน้อยลง การใช้ภาษาสมัยใหม่ในการแต่งคำวพิจารณาได้ว่าอาจมาจาก
สาเหตุ 2 ประการ ได้แก่

1. สาเหตุจากตัวผู้แต่งคำว จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบความแตกต่างด้านการใช้
ภาษาของศิลปินผู้แต่งคำวอย่างชัดเจนว่า ศิลปินผู้แต่งคำวที่อาวุโส (อายุมากกว่า 50 ปี) ยังใช้ภาษา
ดั้งเดิมในการแต่งคำว ขณะที่ศิลปินผู้แต่งคำวที่เป็นคนรุ่นใหม่ หรือรุ่นหนุ่มสาวใช้ภาษาล้านนาสมัยใหม่
ในการแต่งคำว

2. สาเหตุจากตัวผู้ฟังคำว จากการศึกษา คณะผู้วิจัยพบว่ามีความพยายามขององค์กร
และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่ทำให้คำวยังคงเป็นศิลปะบันเทิงชนิดหนึ่งของล้านนาอยู่ โดยความพยายามของ
องค์กรและกลุ่มบุคคลดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ 2 ประการสำคัญได้แก่ วัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์
คำวไว้ในฐานะของศิลปะบันเทิงที่มีคุณค่าและเคยได้รับความ นิยมสูงในอดีต และอีกวัตถุประสงค์หนึ่ง
คือ ความต้องการที่จะเผยแพร่ความรู้หรือปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแก่สมาชิกของสังคม

¹สุภางค์ จันทวนิช. สังคมวิทยาชาวบ้าน : ลีเก (เอกสารเสนอในการประชุมสัมมนา
การวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา ชมรมวิจัยคุณภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531) หน้า 4

โดยอาศัยค่าในฐานะของศิลปินบ้านที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นเครื่องมือเพื่อให้เข้าถึงชาวบ้านอย่างแท้จริง และโดยที่องค์กรและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ทราบที่ว่าศิลปินค่าวรุ่นเก่า ๆ มีน้อย ประกอบกับคนรุ่นใหม่ในสังคมที่สามารถเข้าใจภาษาล้านนาถึงแก่นก็ลดจำนวนลงเช่นกัน ดังนั้นเพื่อผลในการเผยแพร่แนวคิดและปลูกฝังจิตสำนึก ทำให้ความเคร่งครัดในการบังคับใช้ภาษาล้านนาถึงแก่นในการแต่งค่าวจึงผ่อนคลายความเข้มงวดลง

เนื่องจากสาเหตุที่ผู้แต่งค่าวและผู้ฟังค่าวที่กล่าวมาจึงทำให้การนำเสนอค่าวปัจจุบันในค่าน้อยคำภาษาล้านนาก็มีการเปลี่ยนแปลงไป

ในด้านเวลาและโอกาสที่แสดง การแสดงค่าวในปัจจุบันตามเวลาและโอกาสนั้นมีข้อน่าสนใจที่พบจากการศึกษา ที่คณะผู้วิจัยใคร่นำเสนอคือ ปัจจุบันเวลาและโอกาสที่แสดงค่าวเป็นเวลาและโอกาสที่ไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติของสังคม การแสดงค่าวปัจจุบันถูกกำหนดโดยหน่วยงาน องค์กร กลุ่มบุคคลที่จัดประกวดค่าว เนื่องในโอกาสต่าง ๆ อาทิเช่น วันแม่ วันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วันต่อต้านการสูบบุหรี่โลก เป็นต้น นอกจากนี้ศิลปินผู้แต่งค่าวบางคนด้วยใจรักศิลปะประเภทนี้ ศิลปินก็จะถือโอกาสเมื่อชุมชนมีเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานทอดกฐิน งานฉลองศาลาการเปรียญ หรืองานตามประเพณีอื่น ๆ เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง แต่งค่าวขึ้นมาแล้วนำไปอ่านในโอกาสนั้น ๆ

ในด้านสถานที่แสดง สืบเนื่องจากเวลาและโอกาสของการแสดงค่าวดังที่กล่าวแล้ว มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถานที่แสดงค่าว ค่าวปัจจุบันส่วนใหญ่ถูกอ่านในห้องประชุม การอ่านค่าวโดยเฉพาะค่าวที่ส่งเข้าประกวดของหน่วยงาน หรือองค์กรส่วนใหญ่นั้นผู้อ่านอาจไม่ใช่ศิลปินผู้แต่งค่าว ค่าวที่ชนะการประกวด บางครั้งถูกอ่านโดยบุคคลที่คณะกรรมการจัดไว้ นอกจากค่าวที่ศิลปินผู้แต่ง แต่งด้วยใจรัก เพื่อใช้อ่านในเทศกาลต่าง ๆ เท่านั้นที่สถานที่แสดงจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและโอกาส โดยที่ค่าวแบบที่ศิลปินผู้แต่งค่าวส่วนใหญ่จะเป็นผู้อ่านค่าวเอง

ด้านสาเหตุของการแต่งค่าว จากการศึกษาคณะผู้วิจัยสาเหตุสำคัญที่ยังมีการแสดงค่าวอยู่คือ ความต้องการที่จะอนุรักษ์ ศิลปะพื้นบ้านของล้านนาประเภทนี้ไว้ด้วยความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มบุคคล องค์กรต่าง ๆ และศิลปินผู้แต่งค่าว อาจารย์ศิริพงษ์ วงศ์ไชย ศิลปินผู้แต่งค่าวคนหนึ่งของ

เขียนใหม่ แสดงความคิดเห็นว่า ถ้ามีการสนับสนุนให้มีการแต่งคำวามาก ๆ โอกาสที่คำวจะกลับมาเป็นที่นิยมและใช้พูดจาสื่อความหมายกันในชีวิตประจำวันของผู้คนอาจเป็นไปได้ในอนาคต นอกจากนี้อาจารย์ยังเสนอความคิดเห็นว่าในโรงเรียน ควรมีการบรรจุหลักสูตรการสอนให้นักเรียนสามารถแต่งคำวและอ่านคำว เพื่อให้คำวสามารถดำรงอยู่ในสังคมล้านนา

สาเหตุของการแสดงคำวมีความสัมพันธ์กับวิธีการแสดงคำว โดยที่คำวเป็นศิลปะบันเทิงที่เป็นศิลปะบันเทิงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน การเล่าคำวในอดีตเป็นการที่ผู้อ่านออกเขียนได้นำเรื่องราวธรรมชาติ สอนใจต่าง ๆ มาอ่านอย่างไร้เพราะให้สมาชิกในครอบครัวตนเองฟัง จนถึงเวลาว่างเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชนก็จะมีศิลปินมาเล่าคำวในงานนั้น ๆ การเล่าคำวแบบนี้ บางครั้งศิลปินผู้เล่าอาจแต่งคำวขึ้นมาเอง หรือนำคำวที่มีผู้แต่งไว้มาแล้ว จากการศึกษาพบว่ามีคำวที่แต่งโดยนายอ้าย ใจเมืองเส้น เป็นคำวธรรมที่พิมพ์รวมเล่ม นับว่าเป็นหนังสือคำวที่ศิลปินผู้เล่าวานิยมนำมาใช้เล่า การแสดงคำวจึงเป็นศิลปะบันเทิงที่ไม่มีคนตรีประกอบอาศัยความสอดคล้องกันของเนื้อหาและน้ำเสียงรวมทั้งทำนองการเล่าคำวของศิลปินผู้เล่า เป็นสำคัญ ในการที่จะทำให้คำวมีความไพเราะน่าฟัง การแสดงคำวในปัจจุบันเป็นการแสดงประกอบการประชุมสัมมนาเป็นส่วนใหญ่ โดยในระหว่างการประชุมสัมมนาจะมีการจัดแบ่งช่วงเวลาเพื่อมอบรางวัลให้คำวที่ชนะการประกวด และในโอกาสนี้คำวที่ชนะการประกวดก็จะถูกอ่านเผยแพร่ นอกจากนี้การแสดงคำวในปัจจุบัน ส่วนน้อยเป็นการแสดงตามเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว โดยผู้แต่งมักเป็นผู้แสดงการเล่าคำวเอง

ในประการสุดท้ายของกระบวนการสื่อความหมายคือ ผู้รับสารนั้น กล่าวได้ว่าการแสดงคำวปัจจุบันเป็นการแสดงให้แก่กลุ่มบุคคลที่ไม่ได้ตั้งใจมารับฟังการเล่าคำวโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของคณะผู้วิจัย การเล่าคำวตามเวลาและโอกาสต่าง ๆ ได้รับความสนใจจากผู้รับฟังมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก กระแสแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในกลุ่มนักวิชาการกำลังขยายตัว ดังนั้นในการประชุมสัมมนาการแสดงคำวจึงค่อนข้างได้รับความสนใจ ผู้ฟังส่วนใหญ่จะตั้งใจฟังอย่างเงี่ยกริบทุกครั้งที่มีการอ่านคำว แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถและน้ำเสียงในการสื่อความหมายของผู้อ่านคำวด้วย สำหรับคำวที่แสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชนนั้นกลุ่มผู้รับสารส่วนใหญ่ คือ ชาวบ้านในชุมชน จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า การสื่อความหมายด้วยคำวในกลุ่มผู้รับสารกลุ่มนี้ค่อนข้างประสบ

ผลสำเร็จน้อย ห้างนี้อาจเนื่องจากในเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชนมีศิลปะบันเทิงหลายรูปแบบที่ดึงดูดความสนใจของชาวบ้านได้มากกว่าเพราะมีเครื่องดนตรี และลีลาการแสดงประกอบ อาทิเช่น เพลงลูกทุ่ง ลีเก เป็นต้น

การอภิปรายเพลงขอในกระบวนการสื่อความหมาย

การศึกษาเพลงขอของคณะผู้วิจัยพบว่า ผู้แสดงขอหรือที่เรียกว่า ช่างขอที่เป็นหัวหน้าคณะขอ หรือเป็นช่างขอหลักนั้นส่วนใหญ่อายุระหว่าง 35 - 50 ปี ช่างขอกลุ่มนี้จบการศึกษายสายสามัญภาคบังคับ หลังจากนั้นก็ไปเรียนการขอจากครูขอ โดยใช้เวลาเรียนตั้งแต่ 5 - 7 ปี แล้วจึงออกมาเป็นช่างขออิสระ ช่างขอที่มีน้ำเสียงดี มีไหวพริบปฏิภาณ รูปร่างหน้าตาองค่างามก็จะเป็นที่นิยมของประชาชนและรับงานมาก ทำให้ช่างขอเหล่านั้นก่อตั้งคณะขอของตนเอง และรับช่างขอรุ่นใหม่ ๆ เข้ามาอยู่ในคณะช่วยกันรับงานขอแทนตน โดยมอบหมายช่วงเวลาบางช่วงของการแสดงขอให้ช่างขอรุ่นใหม่ขอแทนช่างขอบางคนไม่ตั้งคณะขอของตนเองอย่างถาวร แต่จะมีช่างขอที่ขอเป็นคู่กันประจำไว้ 1 หรือ 2 คน และจะรวบรวมช่างขอรุ่นใหม่คนอื่นรวมทั้งช่างปี เฉพาะเวลาที่รับงานเป็นคราว ๆ ไป หรือบางครั้งก็ไปแสดงขอเดี่ยวหรือขอกู่เท่านั้น ช่างขอในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะรู้จักกันหมดทุกคน และทุกคณะ โดยเฉพาะช่างขอรุ่นเก่า จากการศึกษาพบว่า ช่างขอจะนับถือครูขอ บ้านช่างขอทุกบ้านจะมีขันตั้งบูชาครูและจะมีการไหว้ครูทุกปี โดยมีความเชื่อว่าถ้าขาดการไหว้ครูจะถูกครูกระทำ อาจทำให้เสียชีวิตหรือป่วยหนัก และเสียชีวิตได้ นอกจากนี้ช่างขอรุ่นเก่าบางคนเปิดสอนการขอ ลูกศิษย์มักเป็นชาวบ้านที่จบการศึกษาคณะมัธยม และต้องการเรียนขอเพื่อเอาไปใช้ทำมาหากินเป็นอาชีพ ช่างขอส่วนใหญ่ยึดอาชีพการแสดงขอเป็นอาชีพหลัก ในบางฤดูกาลเช่น ช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ที่การแสดงขอลดน้อยลงเนื่องจากไม่ค่อยมีการจัดงาน ช่างขอจะประกอบอาชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ขายของชำ ขายอาหารที่แผงหน้าบ้าน หรือทำนา - ทำไร่

ในด้านการแสดงขอ การแสดงขอทั้งเพลงขอและละครขอที่มีเนื้อหาของการแสดง 2 กลุ่มใหญ่ คือ เนื้อหากลุ่มแรกเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนเรื่องธรรมะ คติสอนใจ ศีลธรรม ประเพณีที่ค้ำจุนของล้านนา และกลุ่มที่ 2 เป็นเนื้อหาที่เป็นเรื่องราวชีวิตของผู้คนในสังคมล้านนาทั่วไป

ที่มักจะเป็นเรื่องตลกโปกฮา และเขิงลามก อนาคต การแสดงขอตามเนื้อหาทั้ง 2 กลุ่มคงกล่าวข้างช่อจะใช้วิจารณ์ญาณของตนเอง โดยพิจารณาจากเวลาโอกาสและกลุ่มผู้รับสารว่า ควรแสดงเนื้อหาแบบใด

ภาษาที่ใช้ในการแสดงขอทั้ง เพลงขอและละครขอจะใช้ภาษาล้านนาทั้งหมด และส่วนใหญ่ภาษาที่ใช้จะเป็นภาษาล้านนาคึ่งเต็ม โดยเปลี่ยนทำนองหลายทำนองคละเคล้ากันไป จากการศึกษาพบว่าเมื่อได้รับการติดต่อให้ไปแสดง เจ้าของงานจะระบุว่าต้องการให้แสดง เพลงขอหรือละครขอ ต้องการละครขอคณะใหญ่หรือคณะเล็ก นอกจากนั้นยังระบุประเภทของงานให้ทราบ

ในการแสดงเพลงขอช่วงเช้าหรือกลางวัน มักแสดง เรื่องเกี่ยวกับธรรมะและคติสอนใจต่าง ๆ ตอนค่ำและกลางคืนมักเป็นเพลงขอประเภทตลกโปกฮาลามกอนาคต หรือแสดงละครขอ นอกจากนั้นมีประเด็นที่น่าสนใจคือ ในการแสดงเพลงขอช่วงเย็นหรือใกล้ค่ำ ข่างช่อมักจะขอเนื้อหาที่วิงวอนขอความสงสารจากผู้ชมและผู้ฟัง เรียกว่า "ขอขอ" ผู้ฟังและผู้ชมที่ฟังพอใจก็จะให้รางวัลพิเศษแก่ข่างช่อคล้ายกับการมอบพวงมาลัยแก่พวกศิลปินที่แสดงลิเก และบางครั้งข่างช่อก็จะ "ขอขอ" เมื่องานใกล้เลิกอีกด้วย

ในด้านเวลาและโอกาสของการแสดงขอ ปัจจุบัน เพลงขอและละครขอใช้แสดงในงานทั่วไป ทั้งที่เป็นงานเทศกาลเกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือเทศกาลรื่นเริงต่าง ๆ รวมทั้งงานทั่วไปที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของผู้คน เช่น งานฉลองวันเกิด งานขึ้นบ้านใหม่ งานทำขวัญ เป็นต้น การแสดงเพลงขอและละครขอใช้เวลาในการแสดงตั้งแต่เช้า (หลังอาหารเช้า) จนถึงกลางคืน โดยแบ่งการแสดงเป็นช่วงและมีการหยุดพักการแสดง เมื่อพิจารณาเวลาและโอกาสของการแสดงขอลงกล่าวได้ว่าการแสดงเพลงขอและละครขอสามารถดำรงอยู่ในความนิยมของคนล้านนาได้ต่อไป เนื่องจากเทศกาลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและงานทั่วไปที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของผู้คนยังคงดำรงอยู่และไม่จางหายไปจากวิถีการดำเนินชีวิตของคนล้านนา แม้ว่าจะมีศิลปินเหิงรูปโฉมใหม่จากส่วนกลางเผยแพร่เข้ามาสู่สังคมล้านนา ประชาชนของล้านนาโดยเฉพาะในชนบทก็ยังนิยมการแสดงขอยู่ โดยจากการศึกษาของคณะผู้วิจัยเทศกาลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและงานทั่วไปในชนบทต้องมีการแสดงขอด้วยเสมอ แม้จะมีการแสดงดนตรี หรือฉายภาพยนตร์ด้วยก็ตาม

สภาพบ้าน พ่อจันทร์ตา ต้นเงิน ศิลปินเพลงชออาวุโส อดีตเคยเปิดสอนการชอที่บ้าน มีลูกศิษย์มากมาย

หิ้งบูชาครูชอ บ้านพ่อจันทร์ตา ทุกปีหลังสงกรานต์ ลูกศิษย์จะต้องมาดำหัวครูชอที่หิ้งบูชาครูนี้

สภาพภายในห้องรับแขกบ้านแม่จันทร์สม สายธารา มุมในด้านขวามือสุดของภาพ
จะเป็นที่ตั้งหิ้งบูชาครูขอ

หิ้งบูชาครูขอในบ้านแม่จันทร์สม ภาพนี้ถ่ายตอนหลังสงกรานต์ จึงมีเครื่องดำหัว
ครูขอปรากฏในภาพด้วย

ด้านของสถานที่แสดงขอการแสดงขอตามวัด ตามบ้าน หรือตามสถานที่ใด ๆ ที่มีการจัดแสดงขอ นั้น สถานที่สำหรับแสดงขอจะถูกจัดเป็นพิเศษ โดยปลูกเป็นศาลารูปสี่เหลี่ยมด้วยไม้ ยกสูงจากพื้นดินและปูพื้นด้วยเสื่อ บรรดาช่างขอและช่างปี่จะนั่งรวมกัน โดยช่างปี่นั่งข้างหลังช่างขอ ผู้ชมและผู้ฟังนั่งรอบ ๆ ศาลา การจัดสถานที่สำหรับการแสดงขอเช่นนี้มีความแตกต่างจากการเล่าคำที่ผู้เล่าคำวัดตามบ้านหรือตามงานต่าง ๆ จะเล่าคำท่ามกลางกลุ่มผู้ฟังโดยนั่งรวมกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการแสดงขอเป็นศิลปะการแสดงที่ต้องอาศัยสมาธิของผู้แสดงอย่างมาก ไม่เช่นนั้นอาจลืมหรือเนื้อหาที่ต้องแสดง นอกจากนี้ช่างขอยังมีสถานภาพเป็นนักแสดงที่แท้จริง จึงมีการแยกสถานภาพออกจากผู้รับสาร เพื่อคำนึงบทบาทของนักแสดงอย่างเต็มที่ การนั่งบนศาลาเพื่อแสดงขอ เป็นการสร้างความรู้สึกทำให้เกิดสัญลักษณ์ที่ต้องละทิ้งสถานภาพและบทบาทเดิม หันมาสวมสถานภาพและบทบาทที่ต้องแสดงตามเนื้อหาของเพลงขอหรือละครขอ

สาเหตุของการแสดงขอ จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย การแสดงขอเป็นศิลปะบันเทิงของล้านนาที่ขาดไม่ได้ในเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและเทศกาลรื่นเริงต่าง ๆ เป็นความบันเทิงพื้นฐานที่อยู่ในความต้องการและความนิยมของผู้คนในล้านนา มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากเพื่อความรื่นเริงและสนุกสนานแล้ว การแสดงขอยังถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาในเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา นอกจากนี้ บางครั้งยังมีการจัดการแสดงขอเพื่อใช้ในการรณรงค์หรือเป็นสื่อในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การต่อต้านโรคเอดส์ เป็นต้น นอกจากนี้ใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ความรู้แล้ว การแสดงขอยังใช้ในการเก็บเงินเมื่อมีการเจ็บป่วยหรือประสบเคราะห์กรรม ผู้คนในล้านนามักขนานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้หายจากโรคหรือให้หมดเคราะห์ เมื่อเกิดผลตามประสงค์ก็จะมีการเก็บเงินโดยจัดมีการแสดงขอขึ้น

วิธีการแสดงขอ การแสดงเพลงขอมักเป็นการขอกู่ของช่างขอหญิงและช่างขอชาย การแสดงเพลงขอแบบนี้ช่างขอฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายถาม กล่าวได้ว่า ฝ่ายหญิงเป็นผู้ดำเนินเรื่อง ช่างขอฝ่ายชายเป็นผู้ตอบ ในการแสดงเพลงขอช่างขอหญิงและชายจะผลัดกันถามตอบโต้ตอบกัน เรียกว่า "ช่อด้อง" อย่างสนุกสนาน การแสดงเพลงขอแบบนี้แสดงการใช้ไหวพริบปฏิภาณในการคิดหรือถ้อยคำ สด ๆ โดยที่ยังคงรักษาลักษณะตามฉันทลักษณ์ และเปลี่ยนทำนองตามเนื้อหาเรื่องราวที่ขอกู่ได้อย่าง

สื่อคล้องกลมกลืน วิธีการแสดงขอแบบนี้เฉพาะช่างซ่อมรุ่นเก่าเท่านั้นที่จะแสดงได้ดี สำหรับการแสดงละครขอนั้นใช้ช่างขอลหลายคน การแสดงละครขอลจึงเป็นการแสดงที่เปิดโอกาสให้ช่างซ่อมรุ่นใหม่ที่จะเริ่มแสดงขอได้ฝึกหัดขอ เนื่องจากการแสดงละครขอ ช่างขอจะทราบบทบาทการแสดงของตนเองก่อนล่วงหน้าอย่างคร่าว ๆ ว่าต้องแสดงอย่างไร ทำให้ง่ายในการคิดหรือ

วิธีการแสดงขอทั้งเพลงขอและละครขอ ปัจจุบันมีส่วนทำให้ศิลปิน เติงพันธ์บ้านด้านเพลงขอยังคงมีบทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้คนได้ เนื่องจากความสนุกสนานของการ "ขอห้อง" และเนื้อหาของละครขอสามารถดึงดูดผู้ชมผู้ฟังให้ติดตาม

ด้านกลุ่มผู้ชมผู้ฟังการแสดงขอ จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า การแสดงขอได้รับความนิยมในกลุ่มคนวัยกลางคนและกลุ่มผู้อาวุโสมากกว่ากลุ่มคนวัยหนุ่มสาว การชมการแสดงเพลงขอและละครขอ ผู้รับสารจะชมการแสดงแบบมีส่วนร่วมด้วย โดยมีการแสดงอารมณ์ร่วมกับช่างขอ อาทิ เช่น การแสดงเพลงขอ เรื่อง พระคุณแม่ ผู้รับสารที่เป็นผู้อาวุโสบางคนจะร้องให้ด้วยความซาบซึ้งกับการขอของช่างขอ เช่นเดียวกับการแสดงละครขอที่ผู้รับสารแสดงอารมณ์เศร้าหรือสนุกสนานไปกับการแสดง นอกจากนั้นขณะที่มีการแสดงเพลงขอ ผู้รับสารสามารถขอให้ช่างขอ ขอเรื่องที่ตนเองอยากฟัง ซึ่งช่างขอส่วนใหญ่มักจะสนองความต้องการด้วยการพูดต่อรองแลกเปลี่ยนเงิน "ขันตั้ง" ซึ่งนับว่าทำให้เกิดการเข้าหทัย เมื่อต่อรองคำขันทันทีกันอย่างสนุกสนานระหว่างศิลปินและผู้รับสาร

การอธิบายเพลงพื้นเมืองในกระบวนการสื่อความหมาย

เพลงพื้นเมืองเป็นศิลปิน เติงพันธ์บ้านของล้านนา ที่ค่อนข้างแพร่หลายและได้รับความนิยมมากในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับคำวและเพลงขอ

ในค้ำของศิลปินเพลงพื้นเมือง ศิลปินเพลงพื้นเมืองที่คณะผู้วิจัยศึกษา หมายถึงเฉพาะศิลปินผู้แต่งเพลงพื้นเมือง และศิลปินที่ห้แต่งและขับร้องเพลงพื้นเมืองด้วยเท่านั้น ไม่ได้หมายรวมไปถึงนักร้องเพลงพื้นเมือง ศิลปินเพลงพื้นเมืองของล้านนามีคุณสมบัติส่วนตัวที่น่าสนใจคือ ส่วนใหญ่ศิลปินเพลงเหล่านี้ที่มีอายุระหว่าง 30 - 45 ปี เคยเป็นช่างซ่อมมาก่อน และบางคนก็ยังคงเป็นช่างขอและ

เป็นศิลปินเพลงพื้นเมืองด้วย ซึ่งศิลปินที่ดำเนินบทบาททั้งสองบทบาทนี้ อาทิเช่น บุญศรี รัตนัง และ สุรินทร์ หนองคำ เป็นต้น การที่ส่วนใหญ่ของศิลปินเพลงพื้นเมืองเป็นช่างฆ้องมาก่อนนี้ อาจเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงความนิยมของประชาชน ทำให้ช่างฆ้องคิดปรับปรุงการแสดงของตนให้สอดคล้องกับความนิยมของประชาชนที่นิยมเพลงสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาร่วมสมัย และมีดนตรีประกอบมากขึ้น ศิลปินเพลงซอที่มีพรสวรรค์ด้านการแสดงและการแต่งท่อยกอยู่แล้ว จึงเปลี่ยนทิศทางของการให้ความบันเทิงมาเป็นศิลปินเพลงพื้นเมือง

ในด้านการแสดงเพลงพื้นเมือง เพลงพื้นเมืองเป็นศิลปะบันเทิงพื้นบ้านที่มุ่งให้ความบันเทิงเป็นวัตถุประสงค์สำคัญ ซึ่งแตกต่างจากก๊าวและเพลงซอที่นอกเหนือจากเพื่อความบันเทิงแล้ว ก๊าวและเพลงซอยังมุ่งอบรมสั่งสอนสมาชิกของสังคม เพลงพื้นเมืองมีเนื้อหาในการพรรณนาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมรวมทั้งถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลโดยใช้ภาษาล้านนา ภาษาล้านนาที่ใช้ในเพลงพื้นเมืองมีความหลากหลาย เพลงพื้นเมืองบางเพลงใช้ภาษาล้านนาคังเคิม บางเพลงใช้ภาษาปัจจุบัน ขณะที่บางเพลงมีการนำเอาภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในล้านนามาใช้ทั้งถ้อยคำและสำเนียง เช่น ภาษายอง ภาษากะเหรี่ยง หรือภาษาของชาวเขาเผ่าอื่น ๆ นอกจากนี้บางเพลงยังนำภาษาอังกฤษมาแทรกด้วย

การแสดงเพลงพื้นเมืองมีองค์ประกอบของการแสดงเพื่อสื่อความหมายหลายประการ นอกเหนือจากเนื้อหาของเพลงที่เป็นการพรรณนาเหตุการณ์หรือระบอบอารมณ์ความรู้สึกแล้ว คุณสมบัติของตัวศิลปินเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการแสดงในกรณีที่ศิลปินผู้แต่งและผู้แสดงเป็นคนเดียวกัน โดยศิลปินประเภทพื้นเมืองมีองค์ประกอบด้านบุคลิกภาพที่น่าสนใจ มีความน่าดึงดูดใจพร้อมทั้งอักษยาศัยที่งดงาม องค์ประกอบอีกประการหนึ่งของการแสดงเพลงพื้นเมือง คือความสามารถของนักดนตรีที่เป็นวงดนตรีสนับสนุนที่จะทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์ขึ้น นอกจากกลุ่มนักดนตรี ศิลปินบางคนยังมีทางเครื่องเล่นประกอบการร้องเพลงด้วย ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ทำให้การแสดงเพลงพื้นเมืองเป็นความบันเทิงที่ค่อนข้างอาศัยองค์ประกอบของการประสบความสำเร็จในการแสดงแตกต่างจากศิลปะบันเทิงประเภทก๊าวและเพลงซอ ที่องค์ประกอบสำคัญของการแสดงคือ ตัวศิลปินเป็นสำคัญ การประสบความสำเร็จในการแสดงจึงเป็นความสำเร็จของตัวศิลปินที่เกิดจากความสามารถของศิลปินโดยแท้

ในด้านเวลาและโอกาสที่แสดง การแสดงเพลงพื้นเมืองปัจจุบันกำลังเข้าแทนที่เวลาและโอกาสที่เคยเป็นการแสดงเพลงขอ งานเทศกาลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เทศกาลรื่นเริงต่าง ๆ งานเฉลิมฉลองต่าง ๆ จะมีการแสดงเพลงพื้นเมืองแทบทุกงาน โดยมากจะแสดงตอนค่ำถึงกลางคืน

ในด้านสถานที่แสดง เพลงพื้นเมืองถูกจัดให้แสดงทุกสถานที่นับตั้งแต่ สนามโรงเรียน ลานวัด บ้าน สถานที่จัดงานรื่นเริงต่าง ๆ และตามห้างสรรพสินค้า โดยการแสดงเพลงพื้นเมืองจะจัดแสดงบนเวทียกพื้นสูง

สาเหตุที่จัดให้มีการแสดงเพลงพื้นเมือง เพลงพื้นเมืองที่จัดแสดงในเทศกาลและงานรื่นเริงต่าง ๆ นั้นแตกต่างจากการแสดงคำว และเพลงขออย่างค่อนข้างชัดเจน ประเด็นความแตกต่างที่น่าสนใจคือ การเล่าคำว่าในปัจจุบันผู้เข้าชมการแสดงไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย สำหรับเพลงขอเจ้าของงานเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายให้ช่างขอมาสั่งความบันเทิงแก่ผู้คนที่มาร่วมงานของตน หรือในงานเทศกาลรื่นเริงต่าง ๆ ที่มีศิลปินบันเทิงหลายประเภท ผู้เข้าชมจะเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าบริการผ่านประตูเข้าไปในบริเวณงานและพร้อมกันนั้นก็ยังสามารถเข้ารับความบันเทิงจากการแสดงขอได้ แต่ในกรณีของเพลงพื้นเมืองมีความแตกต่างออกไปคือ สาเหตุของการจัดแสดงเพลงพื้นเมืองมาจากความต้องการผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจเป็นสิ่งสำคัญ โดยอาจมีการจัดการแสดงเพลงพื้นเมืองเพียงอย่างเดียวและผู้เข้าชมจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าชม จึงกล่าวได้ว่าเพลงพื้นเมืองเป็นศิลปินบันเทิงพื้นบ้านที่การจัดการแสดงสามารถทำกำไรเชิงธุรกิจให้ผู้จัดได้อย่างเป็นรูปธรรม

วิธีการแสดงเพลงพื้นเมือง การแสดงเพลงพื้นเมืองมีลักษณะคล้ายกับการแสดงดนตรีทั่วไป โดยมีการแบ่งระดับของศิลปินเพลงโดยศิลปินเพลงที่เป็นที่นิยมของผู้ชม ถูกจัดอันดับให้แสดงตอนท้าย ๆ ในช่วงศึก ในช่วงหัวค่ำที่เปิดการแสดงจะเป็นการแสดงของศิลปินเพลงหน้าใหม่ ๆ ที่ยังไม่ค่อยเป็นที่นิยมหรือมีชื่อเสียงมากนัก

การแสดงเพลงพื้นเมือง บางครั้งเพลงพื้นเมืองอาจเป็นการแสดงหลัก คือส่วนใหญ่ในรายการบนเวทีเป็นการแสดงเพลงพื้นเมือง การแสดงแบบนี้จะมีคลกมาส์ลับกับการแสดง นอกจากนี้การแสดงเพลงพื้นเมืองอาจเป็นการแสดงที่เพลงพื้นเมืองไม่ได้เป็นรายการบันเทิงหลักบนเวที แต่นำ

เพลงพื้นเมืองมาแสดงสลับรายการอื่น อาทิเช่น การจัดการประกวดนางงาม การจัดประกวดฟ้อนพื้นเมือง การจัดประกวดกระทง โคมไฟและโคมลอยในเทศกาลลอยกระทง เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้การแสดงเพลงพื้นเมืองจะกลายเป็นการแสดงสลับกับรายการหลักของงานนั้น ๆ

ในการแสดงเพลงพื้นเมืองศิลปินเพลงพื้นเมืองจะร้องเพลงและมีการพูดคุยกับผู้ชม ผู้ฟัง มีการหยอกล้อกันอย่างสนุกสนานด้วยความเป็นกันเอง และศิลปินเพลงบางคนมีความสามารถในการเล่นดนตรีด้วย ในการแสดงก็จะมีเครื่องประกอบการแสดงความสามารถทางดนตรีของตน นอกจากนั้นการแสดงเพลงพื้นเมืองยังมีการจัดเวที แสง สี เสียงให้ดึงดูดความสนใจด้วย

วิธีการแสดงเพลงพื้นเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ชมการแสดง โดยทั่วไปเพลงพื้นเมืองได้รับความนิยมค่อนข้างมากในกลุ่มคนหนุ่มคนสาว และกลุ่มวัยรุ่น เนื่องจากมีวิธีการแสดงที่ดึงดูดความสนใจมากกว่าศิลปินเท็งพื้นบ้านประเภทอื่น จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย ผู้สูงอายุบางคนกล่าวว่า เพลงพื้นเมืองฟังสนุกดี ให้ความบันเทิงได้ เพียงแต่เนื้อร้องไม่ไพเราะ ขาดความสัมผัสคล้องจองกัน ขณะที่กลุ่มหนุ่มสาวและวัยรุ่นชอบความตลก ขบขันของเนื้อร้องทำให้ผ่อนคลายความเครียด

การอภิปรายการเปลี่ยนแปลงของศิลปะบันเทิงพื้นบ้านล้านนาและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

ศิลปะบันเทิงพื้นบ้านล้านนาด้าน คำว เพลงซอ และเพลงพื้นเมืองมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ ขณะที่รูปแบบหรือฉันทลักษณ์ ยังคงค่อนข้างคงเดิม ยกเว้นเพลงพื้นเมืองที่ปัจจุบันมีรูปแบบที่แตกต่างจากสมัยอดีตตั้งที่ได้อธิบายไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงของศิลปะบันเทิงพื้นบ้านนี้ถ้าพิจารณาแล้ว แสดงว่าศิลปะบันเทิงนั้นยังมีบทบาทในสังคม ดังนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ศิลปะจึงมีการเปลี่ยนแปลงด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสังคมกับศิลปะมีความสัมพันธ์กัน ทั้งที่นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยาโครงสร้าง พยายามตีความหมายของนิทาน พยายามวิเคราะห์ว่านิทานต้องการสื่ออะไร และมีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างไร การวิเคราะห์ของนักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยาโครงสร้าง ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้าของนิทาน ว่าเป็นเนื้อหา เรื่องราวอย่างไร และนำเนื้อหาเรื่องราวของนิทานมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม นับเป็นแนวการวิเคราะห์นิทานในฐานะงานศิลปะพื้นบ้านที่ริเริ่มขึ้นมา ต่อมานักคติชนวิทยาปัจจุบันมีแนวการวิเคราะห์นิทานที่เรียกว่า Ethnography of Speaking ที่สนใจสถานการณ์แวดล้อมในการเล่านิทาน การวิเคราะห์แนวนี้ถือว่า ผู้เล่านิทาน ผู้ฟังนิทาน เวลา หรือสถานที่ในการเล่านิทานมีส่วนกำหนดลักษณะส่วนวนของนิทานอย่างไร

แนววิเคราะห์นิทานของนักคติชนวิทยา ทั้ง 2 แนววิเคราะห์ คณะผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ศิลปะบันเทิงพื้นบ้านล้านนา ศิลปะพื้นบ้านล้านนาทั้ง 3 ประเภท เป็นความบันเทิงที่มีชีวิต เป็นการมีชีวิตท่ามกลางผู้แสดง ผู้รับและภาวะแวดล้อมของสังคม คำว เพลงซอ และเพลงพื้นเมืองไม่ได้เป็นเพียงเนื้อหาหรือเรื่องราวด้วยตัวของมันเอง แต่มันได้แสดงบรรยากาศและภาวะแวดล้อมของวัฒนธรรมของสังคมด้วย ดังนั้นการวิเคราะห์ศิลปะบันเทิงพื้นบ้านล้านนาและการเปลี่ยนแปลง จึงไม่ใช่เป็นการศึกษาเฉพาะเนื้อเรื่อง หากแต่เป็นการศึกษาเหตุการณ์ที่มีการแสดงและการสื่อความหมาย การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของคำว เพลงซอ และเพลงพื้นเมือง จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่อธิบายได้เฉพาะเรื่องราวที่เปลี่ยนไป อาทิเช่น คำวที่มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องราวจากคติธรรมล้วน ๆ หรือการเกี่ยวพาราสักกันมาเป็น เรื่องราวของการอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือการรณรงค์ป้องกันโรคเอดส์ เนื้อหาของคำวนี้เป็น

การแสดงบรรยากาศและภาวะแวดล้อมของความจริงในวัฒนธรรม ซึ่งหมายรวมถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ กิจกรรม ความสนใจ จริยธรรม¹ และค่านิยมทางสุนทรีย์

การเปลี่ยนแปลงของศิลปินเชิงพื้นที่บ้านของล้านนา 3 ประเภท จึงเป็นการเปลี่ยนแปลง โดยองค์ประกอบรวมทั้งมาจาก 3 ด้าน คือ ตัวศิลปิน ผู้แสดงศิลปะ ด้วงงานศิลปะเอง และตัวผู้รับสาร หรือผู้เสพงานศิลปะ

องค์ประกอบที่ 1 การเปลี่ยนแปลงที่มาจากตัวศิลปินผู้แสดง หรือผู้เป็นเจ้าของงานศิลปะ ตามแนวคิดทางคติชน ศิลปินย่อมเข้าใจระบบการสื่อความหมายและกฎเกณฑ์ของระบบด้วยการเรียนรู้ อาจเป็นการ การเรียนรู้แบบรู้ตัว หรือไม่รู้ตัว การเข้าใจระบบการสื่อความหมายและกฎเกณฑ์ของระบบการสื่อความหมาย โดยอาศัยการเรียนรู้ ทำให้ศิลปินสามารถเข้าใจว่า เนื้อหาสาระที่ตนกำลังสื่อความหมาย ทั้งด้วยวาจาและด้วยกริยาท่าทีนั้น มีความผูกพันเกี่ยวข้องกับความเป็นจริงในสังคมและวัฒนธรรมของตน โดยนัยนี้ ศิลปินให้นำเอาเหตุการณ์ที่อยู่ในสังคมและตนเองได้ เรียนรู้มาสื่อความหมาย โดยผ่านงานศิลปะที่ตนเองเป็นผู้ผลิต

เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงศิลปะจึงแปรรูปตาม เนื่องจากความผูกพันเกี่ยวข้องกันอยู่กับสังคม เมื่อความเป็นจริงในสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้สัญลักษณ์ คำอุปมาแบบโครงสร้าง แท่นเรื่องหรือรูปทรง เปลี่ยนไปตามตัวแปรของสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ศิลปินเชิงพื้นที่บ้านของล้านนาที่ถูกสร้าง โดยศิลปินที่มีชีวิตอยู่ในสังคมล้านนา ศิลปินเรียนรู้สภาพสังคมและวัฒนธรรมล้านนา และถ่ายทอดออกมา ต่อเมื่อสังคมและวัฒนธรรมของล้านนามีการเปลี่ยนแปลง ศิลปินก็จะสะท้อนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวออกมาในศิลปินเชิงพื้นที่บ้านด้วย

องค์ประกอบที่ 2 คือ ด้วงงานศิลปะเอง ด้วงงานศิลปะไม่สามารถจะแยกออกจากศิลปินและผู้รับสารได้ ในกระบวนการคติชน (Folklore process) ผลผลิตทางคติชนจะไม่ถูกจับแยกให้ไปอยู่คนละมุม แต่จะพิจารณากระบวนการของการแสดงศิลปะ ซึ่งรวมศิลปินและผู้รับสารในฐานะที่มี

¹แดน เบ็น-เอโมส. แนววิเคราะห์คติชนด้านการแสดงและการสื่อความหมาย.

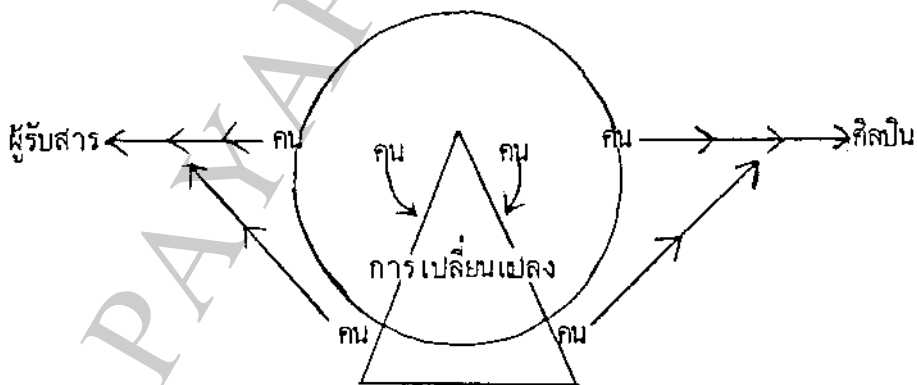
(กรุงเทพฯ : พันถิ่น พันฐาน ศิลปวัฒนธรรม, 2531), หน้า 40 - 47.

ความสัมพันธ์กัน เป็นเส้นตรงเดี่ยวที่ต่อเนื่องกัน

ดังนั้น คำว เพลงขอ และเพลงพื้นเมือง ในฐานะของผลผลิตทางคติชนจึงมีการเปลี่ยนแปลงของ ภาษา ถ้อยคำ เครื่องดนตรี และทำนอง รวมทั้งลีลา การนำเสนอ เพื่อให้สอดคล้องกับการเรียนรู้ใหม่ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมล้านนาใหม่ ๆ ที่ศิลปินเรียนรู้มา

องค์ประกอบที่ 3 คือ ตัวผู้รับสาร หรือผู้เส่งงานศิลปะ การวิเคราะห์ศิลปะบนเวทีพื้นบ้าน นอกจากการวิเคราะห์โดยการศึกษาความหมายของเนื้อหาที่สื่อออกไปว่า มีความผูกพันกับเหตุการณ์และผูกพันกับผู้สื่อความหมาย (ศิลปิน) ว่าต้องการที่จะให้การแสดงของคนที่สื่อความหมายในเรื่องอะไร ยิ่งขึ้นอยู่กับทัศนคติและการตีความของผู้รับสารด้วย

การตีความหมายของผู้รับสาร มาจากพื้นฐานของความเข้าใจของผู้รับสารที่มีต่อระบบความสัมพันธ์ การแสดงออก และพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ดังนั้นผู้รับสารจึงใช้ประสบการณ์ของคน ซึ่งก็คือ ประสบการณ์ร่วมที่เกิดจากการเรียนรู้ภายใต้บริบทของสังคมเดียวกันกับตัวศิลปิน ตัวงานศิลปะและตัวผู้รับสาร ปรากฏอยู่นั่นเอง ความสัมพันธ์ที่เป็นเส้นตรงของทั้ง 3 สิ่ง ทำให้มองเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของศิลปะบนเวทีพื้นบ้านของล้านนาทั้ง 3 ประเภทได้ชัดเจน

อย่างไรก็ตามถ้าวิเคราะห์สภาพสังคมและวัฒนธรรมของล้านนาปัจจุบันจากศิลปะบันเทิงพื้นบ้านของล้านนาทั้ง 3 ประเภท อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ชัดเจนในล้านนา โดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ คณะผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหาของคำว เพลงซอ และเพลงพื้นเมือง พบว่า เมื่อพิจารณาอย่างหยาบ ๆ พบว่ารูปแบบ (ฉันทลักษณ์) มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย (โดยเฉพาะเพลงพื้นเมืองดั้งเดิมที่อธิบายมาแล้ว) แต่ในด้านเนื้อหาของเนื้อหาที่มีการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาในเชิงรูปธรรมเท่านั้น ตัวอย่างเช่น เปลี่ยนจากเรื่องการรักนวลสงวนตัวของหญิงสาวมาเป็น เรื่องการป้องกันโรคเอดส์ แต่ในเนื้อหาเชิงนามธรรมยังคงเดิม คือ ศิลปะบันเทิงพื้นบ้านของล้านนายังมีเนื้อหาเป็นการอบรมสั่งสอน เป็นการสะท้อนวิถีชีวิตผู้คน เป็นเรื่องตลกเฮฮา สนุกสนานเพียงแต่ว่า รายละเอียดเชิงรูปธรรมของเรื่องที่น่ามาอบรมสั่งสอน รายละเอียดของวิถีชีวิตผู้คน และรายละเอียดของการสร้างความตลกขบขันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์จริงในสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงของคำวในทั้ง 3 องค์ประกอบคือ ผู้เล่าคำว เนื้อหาของคำว และผู้ฟังคำว เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามสถานการณ์ของสังคม คำวในบริบทของสังคมล้านนาปัจจุบันไม่ใช่ ความบันเทิงในครอบครัวและในกลุ่มคนขนาดเล็ก ๆ ที่มานั่งรายล้อมผู้เล่าคำว เพื่อคอยฟังความบันเทิงประเภทนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่สอดแทรกธรรมะ และคติสอนใจอีกต่อไป คำวกลายเป็นฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ของล้านนาประเภทหนึ่ง ที่คนบางกลุ่มนำมาใช้แต่งบรรยายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ในการเปลี่ยนแปลงของคำวนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้ง ตัวผู้เล่า ตัวเนื้อหา และตัวผู้รับสาร คำวที่เคยเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่แพร่หลายที่สุดของล้านนาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ในปี พ.ศ. 2534 มาลา คำจันทร์ ได้แต่งนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม ในลักษณะของนิราศโดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองหลายชนิด รวมทั้งคำทวย และเมื่อนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม ได้รับรางวัลซีไรต์ จึงมีส่วนทำให้คำวขยายตัวเป็นที่รู้จักของผู้อ่านทั่วไป อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาภาวะแวดล้อมของความเป็นจริงในวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว การเปลี่ยนแปลงของคำวก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เห็นภาวะแวดล้อมของสังคมล้านนา การเข้ามาของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง ความเจริญก้าวหน้าของระบบการให้การศึกษา คูเหมือนจะเป็น 2 ปัจจัยสำคัญที่ทำให้คำวเกิดการเปลี่ยนแปลง

1. การเข้ามาของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง คำว่าเป็นความบันเทิงที่อยู่ในยุคสมัยที่สื่อไฟฟ้ามีอิทธิพลน้อยมากในสังคมล้านนา วิหุยกะกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์เป็นความบันเทิงที่มีราคาแพง ขณะเดียวกันก็ยังไม่แพร่หลาย ครอบครัวแต่ละครอบครัวเมื่อสมาชิกทำงานตามภารกิจประจำวันเสร็จสิ้นแล้ว คำวจึงเป็นความบันเทิงที่ทุกคนรอคอย ผู้เล่าคำวที่มีการศึกษา อ่านออกเขียนได้ จะเลือกเอานิทานธรรมะต่าง ๆ มาเล่าด้วยน้ำเสียงและลีลาที่ไพเราะนุ่มนวล นอกจากภายในครอบครัวเฉพาะสมาชิกของครอบครัวแล้ว เวลามว่างตามเทศกาลที่ชาวบ้านไปรวมตัวกัน เพื่อช่วยกันทำงานตอนค่ำ ๆ ถึงกลางคืน เช่น งานทอผ้า ย้อมผ้าเพื่อทอกรุดิน มวนบุหรื ห่อเมี่ยง การทำงาน เหล่านี้จะทำไปพร้อมกับได้รับความเพลิดเพลินจากการฟังคำวไปด้วย ต่อเมื่อสื่อไฟฟ้าขยายตัวเข้ามาเริ่มด้วยวิทยุกระจายเสียง ที่สามารถเปิดเลือกฟังรายการบันเทิงหลายรูปแบบทั้ง ละคร เพลง และคำว เมื่อประมาณ 20 - 15 ปี ที่ผ่านมารายการบันเทิงทางวิทยุกระจายเสียง ยังมีการส่งคำวมาให้ผู้จัดรายการ อ่านออกอากาศ ผู้อ่านคำวที่เป็นที่นิยมของนักฟังคำวอย่างมาก คือ รำพรรณ อินทวงศ์ หรือ บัวคำ ต่อมาการส่งคำวไปอ่านออกอากาศเริ่มหมดไป เมื่อมีผู้นิยมน้อยลง และเมื่อวิทยุโทรทัศน์มีบทบาทมากขึ้น และสามารถให้ความบันเทิงทั้งภาพและเสียง ความนิยมที่มีต่อการฟังคำวก็ยิ่งลดน้อยลง เมื่อผู้รับสารคือ ผู้ฟังคำวลดน้อยลง ผู้แต่งและผู้อ่านก็จำต้องเปลี่ยนบทบาทการให้ความบันเทิงของตนไป จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย พบว่า ช่างข้อปัจจุบันสามารถเล่าคำวได้แทบทุกคน จึงชวนให้คิดว่าการเป็นช่างข้อ คือบทบาทที่ทดแทนกันของผู้เล่าคำว นั่นเอง

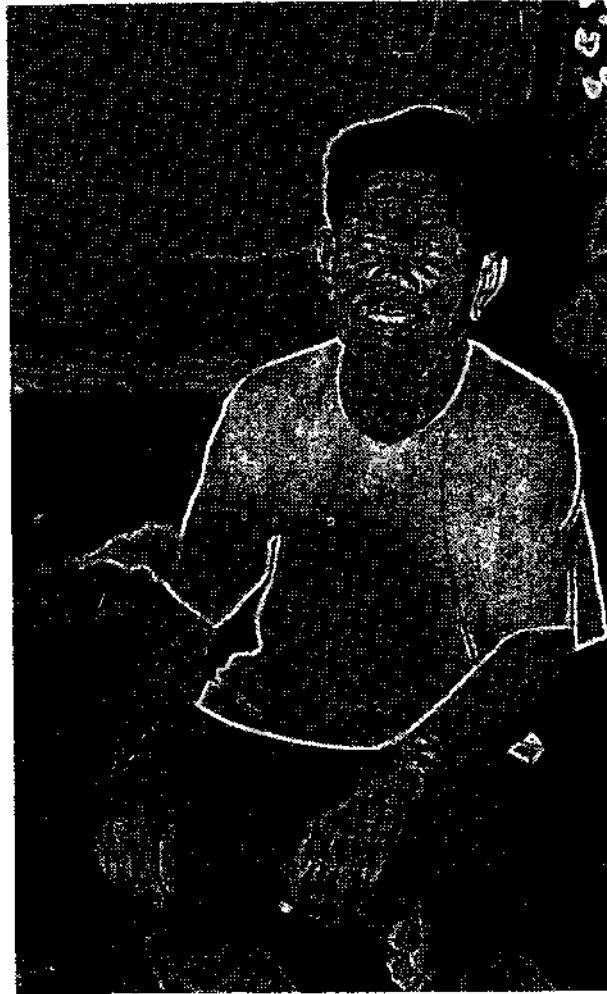
2. ความเจริญก้าวหน้าของระบบการให้การศึกษา ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การเล่าคำวเกิดขึ้นในสังคมล้านนา คือการที่ประชาชนส่วนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ไม่สามารถเสาะความบันเทิงรูปแบบใดได้ เนื่องจากสื่อเพื่อความบันเทิงคือ วิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ยังไม่แพร่ขยาย การเล่าคำวโดยผู้อ่านออกเขียนได้ จึงเป็นความบันเทิงใกล้ตัวที่วิเศษที่สุด ต่อมาเมื่อจำนวนผู้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนมากขึ้น สามารถอ่านออกเขียนได้ ประจวบกับการขยายตัวของสื่อไฟฟ้า จึงส่งผลกระทบต่อตรงต่อการเปลี่ยนแปลงของคำว

ทางด้านของเพลงข้อ ช่างข้อ เนื้อหาของข้อ และผู้ฟัง ผู้ชมข้อ ทั้ง 3 องค์ประกอบเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างมาก อาจารย์รมณี พยอมยงค์ ให้สัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยว่า สาเหตุที่ทำให้ศิลปะบันเทิง

พื้นบ้านของล้านนา เช่น คำวและเพลงซอ ได้รับความนิยมน้อยลงในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดจากระบบ การรวมอำนาจ เข้าสู่ศูนย์กลางทางด้านการเมืองการปกครอง เครื่องมือหนึ่งของการรวมอำนาจ ดังกล่าวคือ การใช้ระบบการให้การศึกษาที่ผูกจัดระบบจากส่วนกลาง ทำให้วัฒนธรรมของท้องถิ่นถูก ทอดทิ้งจนเสื่อมไปในที่สุด ภาษาเขียนและภาษาพูดของล้านนาลดบทบาทลงไป คนรุ่นใหม่หลงลืมภาษา ล้านนา ทำให้การนำภาษาล้านนาไปแต่งคำประพันธ์ของล้านนามีความเป็นไปได้น้อยลง แต่เมื่อเปรียบ เทียบระหว่าง คำวกับเพลงซอ อาจารย์มณี พยอมยงค์ ให้ข้อคิดว่า การที่เพลงซอยังคงอยู่ในความ นิยมอยู่ เนื่องจากเพลงซอเป็นการแสดงที่มีศิลปะเป็นกลุ่ม และมีเครื่องดนตรีประกอบ การมีศิลปะมาก กว่าหนึ่งคนที่มีความสามารถและพรสวรรค์ แตกต่างกัน ทำให้สามารถดึงดูดความสนใจของผู้รับสารได้ และการแสดงเพลงซอที่มีดนตรีประกอบนั้นเป็นการเพิ่มสีสันของการแสดงด้วยท่วงทำนองของ เสียงดนตรี ประกอบอีกด้วย

ในค่านของการเปลี่ยนแปลง ช่างซอปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงเป็นชาวชนบทที่มีความสนใจและ มีใจรักที่จะยึดถือการแสดงซอเป็นอาชีพ ช่างซอเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ก็ไปสมัครเรียนกับครูซอ ที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่น จนกระทั่งมีความเชี่ยวชาญ จึงออกไปเป็นช่างซออาชีพ แม้ว่าช่างซอจะได้รับการ ศึกษาในระบบน้อย แต่ช่างซอมักเป็นบุคคลที่มีไหวพริบ ปฏิภาณสูง มีความสามารถในการจดจำและสามารถ คัดเพลงเอาสถานการณ์ต่าง ๆ รอบตัวมาใช้ประโยชน์ในการแสดง จากการสัมภาษณ์ศิลปินที่เป็นครูซอ ครูซอเล่าว่า เมื่อครั้งอดีตการเรียนซอเป็นสิ่งที่เรียนยากและต้องใช้เวลาเรียนนาน การเรียนซอสมัย นั้น ไม่เสียค่าใช้จ่ายเป็นเงิน

โดยผู้ที่สนใจอยากเป็นช่างซอ ไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์อาศัยอยู่กับครูซอ เหมือนลูกเหมือน หลาน ช่วยทำงานบ้านและงานในไร่ในนา เวลาที่ว่างจากการทำงาน ครูซอก็จะสอนการขับร้องซอให้ โดยต่อให้เป็นบท ๆ โดยผู้เรียนต้องจดจำ เนื้อหาและทำนอง จนกระทั่งสามารถซอได้บ้าง ครูซอก็จะ พาไปร่วมแสดงด้วย โดยที่แรกก็ให้ร้องบทสั้น ๆ ก่อน ถ้าสามารถร้องได้ดีไม่มีความผิดพลาดก็จะปล่อยให้ แสดงเดี่ยวในโอกาสต่อ ๆ ไป

พ่อจันทร์ตา ตันเงิน ศิลปินเพลงซอ อายุ 70 ปี
บ้านป่าแจะ อ.แม่อริม จ.เชียงใหม่
ถ่าย เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2537

ในปัจจุบัน การเรียนซ่อมมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย ครูซ่อมปัจจุบันคือ ช่างซ่อมที่มีชื่อเสียงที่มีอายุมากขึ้น และต้องการรักษาศิลปะการแสดงเอาไว้ ครูซ่อมเหล่านี้จะเปิดรับผู้ที่สนใจอยากเรียนซ่อมมาเรียนที่บ้านของตนโดยคิดค่าเล่าเรียนพอประมาณ ครูซ่อมได้แสดงความคิดเห็นว่า การเรียนซ่อมนี้เป็นเรื่องยาก ต้องใช้ความมานะ อุตสาหะสูง ทำให้เด็กสมัยใหม่ไม่ค่อยสนใจอยากเรียน และเหตุผลอีกประการหนึ่งที่คณะผู้วิจัยค้นพบว่า เป็นสาเหตุที่ทำให้มีผู้สนใจเรียนซ่อมโดยเฉพาะชาวบ้านน้อยลงคือ ชาวบ้านมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่นได้มากขึ้น สมัยก่อนชาวบ้านมาเรียนซ่อมเนื่องจาก ต้องการนำไปใช้ในการหาเลี้ยงชีพ แต่ปัจจุบันมีอาชีพหลากหลายมากขึ้น เมื่อสังคมล้าหน้าเปลี่ยนเป็นสังคมการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าทำงานในโรงงานต่าง ๆ ได้

แต่สิ่งที่เกิดขึ้นทดแทนคือ ในช่วงระยะเวลาประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาให้ความสนใจศิลปวัฒนธรรมที่บ้านมากขึ้น การให้ความสนใจศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของสถาบันการศึกษา ทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นมา ในจังหวัดเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา (วิทยาลัยครูเชียงใหม่) เป็นหนึ่งในสถาบันอุดมศึกษาที่มีโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้านเพลงซอ โดย ชมรมสืบสานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมมือกับ นายบุญศรี รัตนัง ช่างซอและนักร้องเพลงพื้นเมืองที่มีชื่อเสียง ออกไปสอนการร้องซอให้เยาวชนที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในชนบทด้วย นอกจากนี้ ปรากฏว่าเมื่อนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ถูกกระตุ้นให้เกิดความรักและหวงแหนวัฒนธรรมของตน จึงทำให้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ในมหาวิทยาลัยมากขึ้น

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในองค์ประกอบของตัวช่างซอ อาจมีผลทำให้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านเพลงซอ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ และเนื้อหา รวมทั้งกระบวนการนำเสนอต่อไปในอนาคต การที่ช่างซอมีระดับการศึกษาสูงขึ้น มีสถานภาพทางสังคมสูงขึ้น โอกาสที่ช่างซอรุ่นใหม่จะนำความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มาสู่การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านเพลงซอก็มีความเป็นไปได้ค่อนข้างมาก

ด้านเนื้อหาของเพลงซอ มีปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเนื้อหาของเพลงซอ เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับคำ นั่นคือ เนื้อหาของเพลงซอที่เคยมีอยู่ 2 เรื่องหลัก ๆ ได้แก่

- เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ธรรมชาติ อคติสอนใจ ค่านิยมต่าง ๆ ของสังคม
- เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ทางโลก วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านต่าง ๆ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับ เนื้อหาของเพลงซอ คือ มีการนำเอาเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นในสังคม อาทิ เช่น เรื่องโรคเอดส์ เรื่องโสเภณี และเรื่องสิ่งแวดล้อม มาขับร้องในการแสดงซอ การศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า เนื้อหาที่เป็นเหตุการณ์ปัจจุบันเหล่านี้ ซ่างซอจะสอดแทรกในการแสดงของตน โดยอาศัยไหวพริบปฏิภาณว่า ควรแทรกตอนไหน เช่น การแสดงเพลงซอเรื่อง ธรรมชาติของผู้ครองเรือน ก็จะมีการแทรกเรื่อง การไม่ควรเที่ยวโสเภณี และโรคเอดส์ด้วย หรือเพลงซอประวัติของกรุงศรีวิชัยที่แสดงในงานวัด เมื่อมีเทศกาลหอคกรู้น ก็จะมีการสอดแทรกเรื่องราวของกรุงศรีวิชัยบ้าง

การนำเอาสถานการณ์ปัจจุบันมาสอดแทรกในการแสดงเพลงซอ ทำให้เกิดพลังดึงดูดกลุ่มผู้ฟังที่เป็นคนรุ่นใหม่ให้สนใจเพลงซอมากขึ้น เนื่องจากเนื้อหาของเพลงซอที่มีการนำเอาเหตุการณ์ปัจจุบันมาซอ นั้น เป็น เรื่องที่ใกล้ตัวและมองเห็นได้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อหาที่ซ่างซอนิยมนำมาใช้ซอในอดีตที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ และบาป-บุญ ที่มีความเป็นนามธรรมสูง กลุ่มผู้ฟังเพลงซอในปัจจุบัน จากการที่คณะผู้วิจัยทำการศึกษานั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1. กลุ่มผู้อาวุโส ผู้ฟังเพลงซอกลุ่มนี้มีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป และเป็นผู้ฟังเพื่อต้องการความบันเทิง ผู้อาวุโสในท้องถิ่นที่ทำการศึกษานี้ใช้เวลาในตอนกลางวันด้วยการทำงานฝีมือเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น จักสาน ขณะที่ทำงานก็จะมีวิทยุทรานซิสเตอร์ เปิดฟังรายการซอ หึ่งเพลงซอและละครซอจากวิทยุไปด้วย กลุ่มผู้ฟังกลุ่มนี้ชอบฟังเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติที่นำมาดัดแปลงเป็นเรื่องราวต่าง ๆ และยังสามารถจดจำนำมาเล่าต่อให้คณะผู้วิจัยฟังด้วย

2. กลุ่มคนรุ่นใหม่มีสาว ผู้ฟังเพลงซอกลุ่มนี้ อายุประมาณ 18 ปีขึ้นไปจนถึงประมาณ 23 ปี กลุ่มคนรุ่นใหม่มีสาวที่ฟังเพลงซอนี้ ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาที่ได้รับการศึกษาทางด้านศิลป บันเทิงที่บ้านล้านนา และสนใจที่จะอนุรักษ์ศิลปะแขนงนี้ไว้ ผู้ฟังกลุ่มนี้ฟังเพลงซอเพื่อต้องการข้อมูล ด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระที่จะนำไปสู่ความเข้าใจสภาพสังคมวัฒนธรรมและโลกทัศน์ของชาวล้านนา

ที่ส่งผ่านออกมาจากศิลปินหญิง และด้วยความสนใจเพลงขอของผู้ฟังกลุ่มนี้ ทำให้เพลงขอยังคงมีเอกลักษณ์ของศิลปะด้านนี้อยู่ แม้ว่าสังคมล้านนาจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไรก็ตาม

ทางด้านเพลงพื้นเมือง ดังที่เคยกล่าวแล้วว่า ในศิลปินหญิงบ้านล้านนา ทั้ง 3 ประเภท ที่คณะผู้วิจัยศึกษานั้น เพลงพื้นเมืองเป็นศิลปินหญิงที่มีความทันสมัย และมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและเนื้อหาของมากที่สุด ดังนั้น ศิลปินเพลงพื้นเมือง เนื้อหาของเพลงพื้นเมืองและผู้รับสารด้านนี้จึงมีความน่าสนใจค่อนข้างมาก เพลงพื้นเมืองของล้านนาจัดเป็นเพลงพื้นบ้านประเภทหนึ่ง เพลงพื้นบ้านหมายถึง ร้อยกรองที่ใช้ร้องพรรณนาแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. บัณฑิต เป็นเพลงพื้นบ้านที่บรรยายเรื่อง โดยมีตัวละครและเหตุการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ
2. เป็นเพลงพรรณนาอารมณ์ ความรู้สึก เนื้อหาอาจเป็น เพลงที่เกี่ยวกับความรัก เล่าเรื่องเพศ เพลงที่เกี่ยวกับเด็ก เพลงที่เกี่ยวกับอาชีพ และเพลงที่เกี่ยวกับศาสนา เป็นต้น
3. คำคล้องจอง เป็นร้อยกรองพื้นฐาน มีแต่จังหวะสี่ลา บทร้องเล่นของเด็กซึ่งเด็กเป็นผู้ร้อง¹

โดยประเภทของเพลงพื้นบ้านทั้ง 3 ประเภท เพลงพื้นเมืองของล้านนาที่คณะผู้วิจัยทำการศึกษา ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2536 ถึงช่วงต้นปี พ.ศ. 2537 นั้น จำกัดประเภทของการศึกษาอยู่เฉพาะประเภทที่ 1 และ 2 เท่านั้น การอภิปรายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวศิลปิน เนื้อหาของเพลงพื้นเมือง และผู้รับสาร จึงจะจำกัดอยู่เฉพาะเพลงพื้นเมืองทั้ง 2 ประเภท

จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย ศิลปินเพลงพื้นเมืองของเชียงใหม่ ซึ่งในที่นี้คณะผู้วิจัยจะหมายถึงเฉพาะผู้ประพันธ์คำร้อง หรือทำนอง หรือผู้ที่ประพันธ์คำร้องหรือทำนองและนำไปขับร้องด้วยเท่านั้น จะไม่รวมถึงนักร้องเพลงพื้นเมือง ศิลปินเพลงพื้นเมืองของเชียงใหม่ก็มีความสามารถหลาย ๆ ด้าน นั่นคือ สามารถประพันธ์ได้ทั้งเพลงขอและเพลงพื้นเมือง บางคนยังสามารถแต่งคำวได้ด้วย นอก

¹ เรณู อรรธราเมธี. คติชนวิทยา. (เชียงใหม่ : โครงการพัฒนาตำรา ภาควิชาภาษาไทย คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏ เชียงใหม่, 2535), หน้า 43.

จากความสามารถด้านการประพันธ์ ศิลปินยังมีความสามารถด้านการเล่นดนตรีพื้นเมืองด้วย และปรากฏว่าศิลปินพื้นเมืองหลายคนที่เป็นนักร้องเพลงพื้นเมืองด้วยนั้น เคยเป็นช่างซ่อมมาก่อน และบางคนก็เป็นช่างซ่อมควบคู่ไปกับการเป็นนักร้องเพลงพื้นเมือง อาทิเช่น นายบุญศรี รัตนัง, นายสุรินทร์ หน่อคำ การเปลี่ยนแปลงของงานให้ความบันเทิงของศิลปินพื้นเมืองจาก ศิลปินเพลงขอมมาเป็นศิลปินเพลงพื้นเมืองนี้ เป็นการชี้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของสังคม โดยจากกระแสของการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่แพร่กระจายมาสู่เชียงใหม่ เมื่อประมาณ 5 - 6 ปีที่ผ่านมา ทำให้ศิลปินพื้นเมืองของพื้นบ้าน เทศกาลต่าง ๆ ของท้องถิ่นถูกรื้อฟื้นนำมาปฏิบัติอีกครั้งหนึ่ง และศิลปินพื้นเมืองบางแขนงก็ได้ถูกประยุกต์ให้มีความทันสมัยมากขึ้น เพลงพื้นเมืองเดิม ๆ ของล้านนาที่ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก และมีทลกรบย้าง เล็กน้อยก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ศิลปินเพลงพื้นเมืองของล้านนาปัจจุบันมีการปรับปรุงตัวเองจากที่มี ความชำนาญด้านท่วงทำนองและลีลาดนตรีในการชออยู่แล้ว จึงนำความสามารถที่มีอยู่มาใช้ในการร้องเพลงพื้นเมือง

นอกจากปัจจัยด้านการประยุกต์ให้เข้ากับรสนิยมของคนสมัยใหม่ที่ทำให้ศิลปินพื้นเมืองของเชียงใหม่ ส่วนมากมาจากช่างซ่อมแล้ว อีกปัจจัยหนึ่งคือ ปัจจัยด้านรายได้ การผลิตเพลงพื้นเมืองมีกระบวนการที่เป็นการผลิตแบบการค้า ที่ทำให้รายได้ของศิลปินมีสัดส่วนที่แน่นอนให้แก่ศิลปิน ทำให้ศิลปินเปลี่ยนแขนงมาสู่การเป็นศิลปินเพลงพื้นเมืองมากขึ้น

ในด้านเนื้อหาของเพลงพื้นเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เนื้อหาเพลงพื้นเมืองปัจจุบันตามที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 5 นั้น แสดงว่า สัดส่วนของเพลงที่สะท้อนปัญหาสังคม โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากระบบทุนนิยมก่อนข้าง เป็นสัดส่วนที่สูง และในการสะท้อนปัญหาสังคมนั้น มักจะสะท้อนในลักษณะตลก ขบขัน ล้อเลียนเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาเพลงพื้นเมืองที่พรรณนาความรักอย่างอ่อนหวาน ซาบซึ้งด้วยภาษาร้อยกรองที่ไพเราะเรอบไม่มีเหลืออยู่เลย ด้วยเหตุนี้ทำให้รูปแบบคำประพันธ์ของเพลงพื้นเมืองที่เป็นกลอนแปดนั้น ขาดความสละสลวย คล่องจองกันของถ้อยคำ โดยเปลี่ยนให้มีรูปแบบที่ร้องง่าย จำง่าย เพื่อให้ผู้ฟังคุ้นหู สามารถร้องตามได้ การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและรูปแบบของเพลงพื้นเมืองเช่นนี้ ทำให้ความนิยมที่มีต่อเพลงใด เพลงหนึ่งนั้น เปลี่ยนแปลงเร็ว ตามสภาพการณ์ของสังคมไปด้วย

อาจกล่าวได้ว่า เมื่อมีเหตุการณ์สด ๆ ร้อน ๆ เกิดขึ้นในสังคม ศิลปินผู้ประพันธ์ก็จะรีบนำไปเรียบเรียง เป็นเนื้อร้องทันทีก่อนที่จะเล้าสมัย ด้วยว่ามีเหตุการณ์ใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ ทำให้แนวโน้มนที่ เพลงพื้นเมืองปัจจุบันจะกลายเป็นเพลงอมตะของล้านนาลคน้อยลงไปทุกที

ความรวดเร็วในการนำเหตุการณ์ปัจจุบันมาประพันธ์เป็นเนื้อหาของเพลงพื้นเมืองนี้ ทำให้ กลุ่มผู้ฟังของเพลงพื้นเมืองค่อนข้างกว้าง มีผู้ฟังเพลงพื้นเมืองทุกเพศ ทุกวัย โดยฟังเพื่อเสพความบันเทิง มากกว่าที่มุ่งศึกษางานเนื้อหาสาระ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศิลปินพื้นบ้านล้านนา ทั้ง คำว เพลงซอ และเพลงพื้นเมือง เป็นการแสดงบทบาทของงานศิลปะอย่างแท้จริง ศิลปินพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ชาวบ้านได้ สร้างศิลปินพื้นบ้านขึ้นมาในฐานะของวัฒนธรรมที่รับใช้มนุษย์ การเปลี่ยนแปลงของศิลปินพื้นบ้านจึงบอกถึง การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและโลกทัศน์ของชาวบ้าน ความพยายามอนุรักษ์ศิลปินพื้นบ้านคงเป็น เพียงความพยายามที่จะให้ศิลปะแขนงนั้น ๆ ยังคงอยู่ แต่ไม่ได้หมายถึง การคงที่อยู่ของรูปแบบ เนื้อหา สาระเดิม เพราะถ้าปรากฏการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้น ศิลปินพื้นบ้านก็จะมีสภาพเหมือนวัฒนธรรมที่ตายไปแล้ว เนื่องจากไม่สามารถดำเนินบทบาทของตนเองในสังคมได้อีกต่อไป

UNIN

ภาพบน

การแสดงเพลงพื้นเมืองของ วิฑูรย์ ใจพรหม เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2537 ในงาน บุญวักรวงอ้อ ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง เชียงใหม่ วิฑูรย์ ใจพรหม (ผมยาว) เป็นศิลปินที่กำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน บุคคลที่ปรากฏในภาพคือ วิฑูรย์ คือ ประพันธ์ แก้วเก๋ เป็นผู้แต่งเนื้อร้องเพลงพื้นเมืองบางเพลงให้กับวิฑูรย์ การแสดงเพลงพื้นเมืองของวิฑูรย์ ใจพรหม เป็นกระบวนการนำเสนอศิลป์บนเวทีพื้นบ้านของล้านนาคำนึงในรูปแบบใหม่ที่มีการนำเอาเทคนิควิทยาในด้าน แสง สี เสียง มาประกอบการแสดงอย่างชัดเจน

ภาพล่าง

กลุ่มผู้ชมการแสดงของวิฑูรย์ ใจพรหม ทุกเพศ ทุกวัย จากการสัมภาษณ์ผู้ชมส่วนใหญ่ชื่นชอบ วิฑูรย์ เนื่องจากว่า นอกจากเนื้อหาเพลงของวิฑูรย์ ที่ตลกและเสียดสีสังคมแล้ว วิฑูรย์ยังมีความสามารถในการพูดคุยและความสามารถในการแสดงออกบนเวที โดยจากพื้นเพเดิม วิฑูรย์มีอาชีพทำนาแล้ว จึงมาเป็นศิลปินเพลงเพื่อชีวิตก่อนมาเป็น ศิลปินเพลงพื้นเมือง